

ОЛЕНА ЦЕГЕЛЬСЬКА

ТАЙНИ ГІР

Повість для молоді

1 9 5 2

ОЛЕНА ЦЕГЕЛЬСЬКА

ТАЙНИ ГІР

Повість для молоді

Філадельфія

1952

ВИДАВНИЦТВО „АМЕРИКА“

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Ця повість повстала завдяки запискам і розповіданню одного хлопця, Українця-ДП. Його батьки були під час останньої війни вивезені на роботу до Німеччини. Вони забрали з собою до Німеччини двоє своїх дітей — хлопця Петра й дівчинку Лесю. Ці їх діти майже не знали рідного краю, виростаючи на чужині. Зразу, під час війни, на селі у німецького господаря (бавера), а опісля у фабричному місті.

По приході Американців вони жили з батьками в таборах для ДП.

В цій повісті якраз описані життя й пригоди Петруся в таборі, положеному глибоко в Альпійських горах. Послухаймо, що він сам розповідає про своє життя в таборі та пригоди в Альпах.

I. МОЯ ЗУСТРІЧ ІЗ ГОРАМИ

Вже добігає третій рік, як Німеччину побито й її зайняли переможні армії. Ми живемо в тій частині, де є Американці. Вона зветься Баварія. Наша родина: тато, мама, сестричка, Леся, й я, Петро. Всі разом мешкаємо в таборі. Добре нам тут жити, маємо все, що нам потрібне до життя: теплу хату, одяг, харчі. Тато працює все, стало. Кожного дня йде до праці. І мама працює, але лише в деякі дні, не завжди. А ми, діти, ходимо до школи, вчимося. Моя сестричка, яка давніше хворіла, вже тепер здорова. Так гарно піросла, так добре виглядає, так охоче їсть білий американський хліб із маслом. Тут, у таборі, є спеціальна кухня для таких малих дітей. Їм завжди дають їсти щось добре. Мама каже, що все це „кальорії“. І від цих „кальорій“ Леся дуже поправляється. Виросла, має вже вісім років, вже школярка, ходить до першої класи. А я? О, як я виріс! Мені вже тепер тринадцять років. І я виріс, так виріс, що всі одяги на мене вже тепер замалі. безнастанно треба для мене щось нове шити, або перешивати. Мама вже тепер не кличе мене: „Петрусь“, а коротко „Петре!“. Каже: „Петре, принеси-но води“, або „Петре, зроби порядок у хаті!“ „Петре, йди до кухні по обід!“. Так, я вже Петро, а не давній, малий Петрусь. І думки вже у мене інші. Все мене цікавить, усе хочу знати й збагнути.

А наш табір! О, тут є багато чого цікавого. Це вже третій табір, що ми в ньому живемо від часу приходу Американців. Зразу ми жили в таборах на півночі Баварії, на долах. А цей табір, де тепер живемо, лежить у дуже високих німецьких горах, Альпах. І ці Альпи такі для мене цікаві. Відколи ми сюди приїхали, перебули

одну зиму й два літа, а вони все ще для мене цікаві. Вони такі все інші, мінливі. Кожного ранку й вечора міняють свій вигляд, свою краску, своє освітлення. Як лише встану ранком, біжу до вікна й люблюся ними. Вони то окутані мрякою, немов у якихось серпанках, каптурках, чи в білих перинках із мягеньких хмар, то замрячені, заплакані. Часом, буває, з самого ранку повзе хмара згори вниз, та на наш табір, і ми цілі в хмарі. На такій то ми височині! Часом ці Альпи освітлені й, начеб то купаються у різних кольорах. Вони то золоті, то фіолетові, то рожеві від сонечка. Буває, по дощі веселка грає всіма барвами, перекинена з одного вершка гори на другий, мов лента. Та так близько, близенько, що, здається, треба лише трошки підійти вгору й уже можна вхопити її в руки. І ліс, освітлений сонцем, оперезаний веселкою інший там, де частинні дерева наче свічки, а інший, де круглі буки, вільхи, граби. Горою, звичайно, ясний, світлий, а долом похмурий, таємний, глибокий. А тая веселка наче по ньому пливе і ціла дрижить, іскриться, хилиться, наче чудова кирея, що її загубили божі ангели.

Такі пишні стоять гори Альпи у своїй красі, вони м'які, наче оксамітні, то грізні, наїжені непроглядними шпилями скель.

А стопи гір обливає велика гірська ріка Ізара. А тая ріка, то не звичайна собі вода, що пливе от-так, аби плисти. Вона не лише пливе, вона біжить, скаче, гуляє, вона жива. Безнастанно рухається, спішить, шумить, клекоче, гуде. А барва її — то синя-синя, то зеленава, немов ліс, вона то ясніє, то темніє, немов дороге каміння. Така це чудова ріка, що станеш над нею, задивишся в її красу, заслухаєшся в її шум і не можеш відійти. Хочеться так стояти без кінця-краю й слухати й любоватися. І день і ніч. Хочеться вскочити в її зеленаві хвилі, зануритися в них або легкою комашкою сісти зверху хвиль і плисти, плисти кудись у безвісті.

Такі то гори Альпи, така то ріка Ізара. І коли я їх уперше побачив, то відразу так полюбив, що й досі ще не можу ними досить натішитися та налюбуватися. Я не

бридло їй здержувати мене, махнула рукою й сказала до тата:

— Наш Петро пропав! Він дістав якусь альпейську недугу. Гори його причарували!

А чи мене справді ці гори причарували, чи ні, це вже розсудить самі з того, що я вам тут далше розповім.

II. ОСІНЬ І ЗИМА

Часто я ходив до лісу на суніці, гриби, а потім на горішки. Але частіше ходив вишукувати якісь нові провалля, потоки, пропасті. Бувало, стою на якійсь урвистій скелі й дивлюся вниз. А там глибоко-глибоко, в дуже тісній прогалині між скелями, шумить, провалюється, піниться гірський потік. Він так глибоко, а тут високо, майже під моїми ногами, вижолоблена скеля, де цей самий потік колись плив, де він собі колись жолобив дорогу. Може то було тому десятки, сотки літ, а може й ціла вічність, не знаю. Аж мені важко на серці від цих думок. Ні, ніяк не збагну, як глибока його старість, коли він був молодий, молоденький. Іду далі, а там полянка серед лісу, а на ній грибів! О, як радісно збирати гриби, приносити їх мамі, низати на довгі-предовгі віночки. Хто більше грибів збере, того всі подивляють, дивуються, о, який він герой! А суніці? Леся так примилується, так просить: „Іди на суніці, Петрусю, йди!“ А сама й кроком у ліс не вступить, боїться.

То знову приходить пора, коли дозрівають борівки. Мама хоче борівок, буде з них робити вареники.

— Петре, йди до лісу на борівки! — сама виправляє мене, сама просить.

І я йду на цілий день. Часом, буває, назбираю повний збаночок, а часом, як задумаюся де над потоком, чи над якою вкрптою мохом скелею, то й день промине мені бездільно і я з порожніми руками вертаюся додому.

Часом сонечко десь на збочі пригріє. І мені стане так любо, так приємно, то й здрімаюся. Прогіраю очі, а сонце вже де-де! Ой, задовго я здрімав.

Так серед цих проходів я й не спостерігся, що вже минула пора й ягід, і грибів, і горіхів. Що ліс став інший, тихий-тихий і якийсь не такий уже веселий. Діти стали цілими гуртками ходити по лісі, збирати бучину, яка стала саме дозрівати. Збирали й або лузали її, або сушили й пражили. І я збирав бучину.

Одного разу я підняв очі угору і збудився. Яка переміна! Ліс наче розмальований різними красками. Дивитися вгору, то аж за очі хапає: тут ціле плесо дерев з якимось жовтим листям, там яскраво-червона пляма, тут знову буре й якесь ржаво-бронзове листя. Все це виглядає так, наче хтось порозтирав на полотні краски.

Ніколи ще я цієї переміни так не спостеріг, як тут, в Альпах. Розглянувся навкруги, а гори, наче барвистим килимом укриті. Глянув собі під ноги, а тут повно листя, та таке гарне воно, що хочеться назбирати й понести кудись, заховати. А враз чомусь так сумно. Чому падає листя з дерев? Іду, думку думаю й сумую... Аж тут шелест якийсь, шум серед тиші... Що це? Звір який? Ведмідь, чи що? Оглядаюсь. А з-поза дерев щось майоріє, щось, чи хтось іде до мене, наче мрячний серпанок. Стою й жду. О, йде! О, вже висувається з-поза дерев. Та це дивна якась постать. Дівчина!

Та яка ж вона гарна! Вся загорнена в якусь золотисту кирею-шату, а на цю кирею накинений серпанок, наче з мряки чи з хмарки. На довгих, кучерявих косах вінок із різнобарвного листя блищить, наче корона царівни. В руках кіш, повний овочів: винограду, грушок, яблук. І вона не йде, а пливе, не доторкається землі. Дивиться на мене й, здається, не бачить. Пливе, немов у сні. Дивиться, наче крізь мене, кудись світами й бачить щось, чого я не бачу. Думаю: русалка лісова, фея... Дивлюся, а слідом за нею біжать лісові звірятка: куниці, ласички, борсуки, їжачки. Що це таке? Куди вони тягнуть, куди вона їх веде?

О, вже наблизилася до мене. Переходить і ось-ось щезне і я не побачу її ніколи! О, треба мені відваги! І я заступаю їй дорогу, розпостираю руки. Не пущу!

— Хто ти, хто ти?... — шепчу. І зловив її за кирею. Не пускаю.

А вона ледве чутно:

— Я, я... Осінь.

— Ні, не пущу тебе! Коли ти відійдеш, стане тут так сумно й пусто! Ти така люба тут у горах. Таке миле тепло йде від тебе, така тиша, така краса! О, не відходь від нас, не покидай нас, молю тебе!

А вона собі просить:

— Пусти, пусти мене! Я мушу відійти, мені пора! На, тобі, ось цей мій кіш!

Я на мент задумався, та й узяв. І враз сталося диво. Вона кудись поплила, наче розплилася у долині, звірятка, що були з нею, щезли. А я? Я опинився з порожніми руками... Все щезло! Зачав кликати, пустився бігом за нею, та дарма. І соткою коней не доженеш проминаючої Осени.

І так лячно чомусь мені стало. Раптом захмарилося, подуло студеним вітром. Ні! Я мушу догнати її, мушу завернути! Нехай побуде ще між нами. Хоч день, хоч два!

Біжу, лету вгору, щораз далше, щораз дужче, високо-високо. І чим я вище, тим мені стає холодніше. Вітер свище і виє, шумить, гне гілля дерев, зриває останки листя. А далі зривається буря, січе дрібний дощик. Я на це не вважаю. Біжу щораз вище. А тут уже не дощ, а сніг, та в очі мені. Не спочиваю. Мушу дігнати цю русалку, мушу завернути її! Ще трохи сил, ще кусень дороги і там уже шпиль гори. А там вона, бо звідти повороту нема, хіба в пропасть...

Тим часом уже й стемнілося. Вся гора вкрита снігом та льодом. О, це вже дуже високо! Як тяжко мені йти... Он-там уже й шпиль. Ледве вже можу вдержатися на леді. Щораз стрімкіше, щораз важче посуватися вгору.

А тут несподівано відкривається передо мною простір — якась галява серед вершків гір, якась затишна роздолинка. Стою й віддыхаю. Буря втихла. А посеред роздолинки — що це там таке? А-а, ледова хатинка, а перед нею стіжочок сіна. І хтось там стоїть біля стіжечка.

Ах! Це серни, олені! І хтось, якась людина, подає оленям сіно... Дівчина, чи добра фея? Ціла сріблиста, в білій із сніжинок та ледяних ниточок одежі, на голові діядема з бриліантів. Несміло наближаюся до неї:

— Царівно, хто ти?

А вона, ледве чутно, наче дихнула свіжим ледяним подихом:

— Я — Зима... Знаю, кого ти шукаєш. Осінь не вернеться вже ніколи. Але, щоб ти даремне не йшов, даю тобі оці дві дощинки. Коли ти їх прикріпиш до ніг, то за хвилинку будеш удома!

Я зробив, як вона казала, й не отямився, коли ластівкою сплинув по узбіччі гори в долину й вернувся додому.

Це були мої лещата...

ІІІ. МОЇ ПРИЯТЕЛІ

Ще заки я дістав свої лещата, мріяв, як то я на них здобуду Альпи. Мені ввижалося, що я, наче на крилах, плигаю згори та вгору, перескакую пропасті, дебри, провалля. Поборюю всі перешкоди, йду в перегони з вітром, воджуся з бурею й сніговією за барки — і все і всюди виходжу переможцем...

Коли я дістав лещата, перша моя дорога була до Стефці. Знаєте, тої самої Стефці, яка, коли ми ще за німецької влади жили у фабричному місті, вчила мене перших букв та бавилася зо мною. Я мусів їй похвалитися. Розуміється, вона й собі захотіла їздити. Я мусів припняти їй лещата до ніг, водити її за руку, бо вона раз-у-раз падала. Моя поміч не надавалася. Стефця щораз сварила на мене:

— Бачиш, який ти заздрісний, не хочеш, щоб я навчилася їздити на лещатах! Та ж подай мені руку!

То знову надула губоньки й казала:

— Йди собі геть, я не потребую твоєї помочі! Я собі сама поїду.

А коли поїхала десять кроків, то що тоді було радості й сміху. А коли впала, то знов я був усьому винен.

І так вона, бувало, змучиться тим, що їздить, а я змучуся тим, що їй помагаю. Вкінці ми рішили, що Стефця мусить мати власні лещета.

— Знаєш, що, Петре, ходімо до нас і спільними силами будемо переконувати моїх батьків, що я мушу мати лещета.

Батько й мати Стефчині жили в кімнатці побіч нас, вони приятелювали з моїми батьками. Я часто до них забігав і викликав Стефцю та її брата на прохід. Часом ми разом ходили до ліса по дрова, або ріще, коли Стефчина мама захотіла зварити вареників на маленькій задізній печі. Розуміється, ця виправа кінчилася так: Ми ждали, поки вареники не будуть готові. Тоді Стефчина мама давала нам усім, а мене припрошувала:

— А може ти, Петрусю, покушаєш наших вареників?

Я не давався два рази просити. Уплітав, аж за вухами тріщало.

А на другий раз, коли моя мама зварила щось доброго, чи спекла якого „куха“, то запрошувала моїх приятелів до нас. Так ми собі гарно жили.

Стефця була щось на рік старша за мене. Останнім часом вона дуже виросла і з неї зробилася напів-панночка. Вона мала голубі очі й дуже ясні коси, які чомусь замість спокійно лежати на плечах, при кожному русі спадали на груди. Ясна гривка кучерявилася над чолом і часто закривала Стефці очі. Тоді вона підкидала голову, мов коник, і це дуже всім подобалося.

Одного разу я звірився Стефці, що я маю „альпейську недугу“ і просив її, щоб вона нікому про це не говорила. Я сказав:

— Стефцю, знаєш, я так люблю Альпи, що жити без них не можу.

А Стефця:

— І я теж їх люблю, але щоб аж так дуже...

— Знаєш, Стефцю, я нещодавно відкрив одну гору, що дуже легко досягнути її вершок. Вона така висока, що на її вершку є все сніг і лід і вся окутана хмарою. Там прямо ходиш у хмарах — хмари під ногами і над голо-

вою. А який звідти вид! По одній стороні видно Баварію, а по другій Австрію.

Моє оповідання дуже зацікавило Стефцю.

— Петрусю! — почала примилюватися мені. — Візьми мене колись із собою туди, на прогульку. Я ще ніколи не була так високо. О, як це мусить бути гарно!

Але я мав свої думки. Досі я все ходив сам, хоч нам, учням, строго забороняли самим, без провідника, запускатися високо в гори. Я дуже бажав похвалитися Стефці, що я зумію, але знову боявся, щоб не відповідати перед її батьками, якби сталося що лихе.

— Ні, Стефцю, це неможливо, я боюся, щоб тобі що лихе не приключилося. Я, що іншого, я сильний, а друге, я не дбаю про свою безпеку. Що мені?! Я хлопець!

Цього лише бракувало. Стефця мала таку вдачу, що, коли їй чогось відмовляли, то вона якраз напиралася, щоб це досягнути. Зачала мене дуже просити. А я, ні й ні. Тоді надулася й сказала, що все те, що я говорю, неправда, що я по ніяких шпильях не ходжу.

— Ти, Петре, тільки так хвалишся. Думаєш, що я тобі повірю? Обридливий чванько і хвалько!

— Можеш собі, Стефцю, говорити, що хочеш, а я тебе таки не візьму. Я ще не бачив, щоб такі, як ти, дівчата так високо по горах ходили. Там ходять лише мужчини.

Це так розлютувало Стефцю, що вона вхопилася останньої зброї.

— Пожди, — каже — я всім розкажу про твою „альпейську недугу“. Побачимо, чим це скінчиться!

— Але ж Стефцю! Ти дала мені слово, що додержиш моєї тайни!

На це вона мигом змінила розмову.

— І додержу! Не думай, що я така, але мусиш мене з собою взяти на шпиль! Коли підемо?

Я бачив, що нічого не вдію і сказав:

— Та, хіба в суботу. Тоді зайняття коротші. В саме полудне. Що? Пообідаємо й підемо. Нам треба йти найменше дві години, щоб вийти на шпиль.

Так ми й зробили.

Цієї суботи я вже на останній годині в школі не міг висидіти на місці. Скоро пообідав і побіг за табір, над річку, де ми мали зі Стефцею стрінутися. Це було в літі. Була гарна, тепла погода. На небі не було ні хмаринки. Я сів над рікою, вдивлявся в її зеленаві хвилі й ждав Стефцю. Жду й жду. А її як нема, так нема. Нарешті надійшла з великим опізненням. Задихана сіла побіч мене.

— Ах, — зачала — я спізнилася! Знаєш, чому? Я цілком забула про нашу прогульку! Аж пізно по обіді нагадала собі й от прибігла...

— Але ж, Стефцю, ми може вже й цілком не підемо. По-перше, вже дуже пізно, а по-друге, як ти вибралася? Ні наплечника, ні плаща або куртки, так лише в суконці! (Я мав наплечник і легкий дощовик-пелерину).

— Ого! — скрикнула вона. — Вже винаходиш труднощі! Це так, щоб я лише не йшла! А таки піду! Погода чудова, гаряче, а він про дощові плащі, наплечники! Ще чого не стало? Може ще перину, снігівці, ковдру!? Га?

Ми пустилися скорою ходою до гори. Мені це йшло легко, бо я привик ходити по горах. Стефця скоро змучилася, почервоніла й задихалася. Вкінці сказала:

— Та якого лиха ти, Петре, так женеш угору? Що там, горить, чи що? Та ж сядьмо, спочиньмо!

І ми сіли спочивати. Мені було спішно, бо я знав, як це далеко, тому я довго не спочивав. Йдемо далше, а Стефця то зашпортається, то спіткнеться на камінь, чи об яке коріння дерев або пеньок.

— Десь ти, Петре, не міг знайти кращої дороги? Знав же, що й я йду, а я ж дівчина! О, дивися, що діється з моїми черевиками!

Я глянув. Справді! Вона вже добре знищила черевики.

— Та що ж ти, Стефцю, зробила? Та ж ти взяла нові черевики і то на високих каблуках! А хто ж у таких черевиках йде на прогульку? Хіба ж ти не маєш старих, спортових мештів?

А голосно сказав: — Стефцю! Дальше ані кроку, бо можемо впасти у пропасть!

Вона трималася мене й уся дрижала.

— О, як мені холодно, моя суконка й блюзка вже мокрі!

Я добув з наплечника свій дощевик і накинув їй на плечі, а сам мокну. Потім я напوماцки руками знайшов вистаючий камінь і посадив її на ньому та підстелив їй свій наплечник під ноги. А тут уже так темно стало, як уночі. Стефця пригорнулася до мене, вся дрижить, не знаю, чи від холоду, чи від переляку. А далі починає нарікати й плакати:

— О, Боже! Що ж ми тепер зробимо? Ми вже пропали, загинемо тут, повмираємо, попадаємо в пропасть! Дикі звірі нас роздеруть! О, моя бідна мамо, мій бідний тату! О, коли б вони це знали, вони б з ліхтарнею вишли нам назустріч... А так...

Я гладив її по заплаканому личку, по косах і просив:

— Прошу тебе, Стефцю, успокойся, не плач! Та ж у горах це звичайна річ. Зараз мряка пройде і сонечко покажеться. Ще не настала ніч. О, бачиш, уже вияснюється!

Але це не була правда, зовсім не вияснювалося, а навпаки, темніло чимраз дужче. Ми вже нічого не бачили, довкруги нас настала ніч. Зачав падати справжній дощ. Я вже перемок до нитки, в черевиках у мене хлюпала вода. Стефці не стало терпцю.

— Ох, ти поганий хлопчище! Ти добре знав, як тут у горах страшно, а таки завів мене сюди. Що ж ти зробив? Так довго захвалював мені ці гори, так довго намовляв мене, аж я, дурна, повірила йому. Я ж цілком не думала йти! Найліпший доказ, що я спізнилася, не мала ні наплечника, ні плаща. Ах, якби ти мав крихітку розуму, ти був би мені це відрадив!...

Я вже нічого не відзивався, лише молився в душі:

— О, Боже, змилуйся, покарай уже мене за мою легкодущність, але Стефцю хорони! Боже, допоможи мені

щасливо запровадити її додому! Дай, щоб уже раз уступилася мряка! Сонечко! Та вигляни вже раз із-за хмари! Ти знаєш мою біду...

Врешті Бог вислухав мою молитву. Поволі мряка почала ріднути, а то й цілком уступила, пропала, впала у потік, на дно. Щойно тоді я добре розглянувся й побачив, що недалечко, за закрутом, була колиба-захист, де ми дуже добре могли перечекати дощ. Ну, але що ж, на це вже тепер було запізно. Поволі стало ясніше і за горою блиснуло сонце. З острахом я спостеріг, що воно вже заходить. Було вже пізно, а тут ми так далеко від дому.

— Стефцю! — крикнув я. — Вертаймося додому!

Вона навіть не сперечалася. Вже мала досить цієї прогульки. Ми, майже бігом, пустилися в дорогу назад. Я взяв Стефцю за руку і біг щосили та тягнув її за собою. Часто ми падали, підводилися й знову бігли. Коли б лише скорше з цього яру, коли б на узбіччя гори, де простір, де світить сонце, де ясно! Ох! Втекти, втекти від теміні, від мряки!

Вкінці нам удалося вийти з яру на ширшу лісову доріжку. Тут ми вже були безпечніші. Скорою ходою наближалися до табору. Але, як ми виглядали! Стефця, немов змокла курка, мокре волосся нависло на лице, черевки й панчохи в болоті цілком розхляпалися. А я! Що й казати! Як який обірванець. Щастя, що тим часом настала вже ніч, що ніхто нас так не побачив. Але, що скажуть батьки?

По короткій нараді ми рішили, що в такому вигляді ми не можемо їм показатися на очі. Рішили вступити до нашого спільного приятеля, Мирося, і там привести себе дещо до порядку. Я побіг наперед і викликав Мирося з кімнати. Він виніс нам до умивальні щітки, мило, рушник. Ми вичистили свої одяги, обмилися, причесалися. Миросева мама була дуже мила й добра пані. Вона саме варила на залізній печі. Миросьо дав їй Стефчині черевки й блюзку висушити біля вогню. Вона приказала Миросеві, щоб прикликав нас до кімнати. Я коротенько

розповів їй, що нас стрінуло, а вона обіцяла, що про це не скаже нашим батькам. Стефці Миросева мама дала гарячого чаю й вона повеселішала, загірлася й почала дотепно розказувати про нашу пригоду. Вкінці, відсвіжившись й відпочивши, пішли ми до хати. Так скінчилася наша прогулька. Миросьо був дуже щирий наш приятель. Хоч на два роки старший від мене, але майже рівний зо мною зростом і силою. Одна біда, що в нього в кімнаті жила не лише його власна рідня, але й інші, чужі люди. Миросьо, крім батьків, мав двох братчиків і сестричку. Вони були ще маленькі й робили багато галасу та гамору в кімнаті. Всі вони займали більшу частину кімнати, яку переділено на двоє шафами та позавішуваними коцями. За тими шафами жив якийсь учень із мамою. Він ходив до музичної школи і вчився грати на скрипці. По цілих днях терликав: тра-ля-ля й тра-ля-ля, все одну й ту саму вправу. Раз брав на грубо, раз на тонко. Грав і грав без кінця, аж у голові і в ухах шуміло.

Крім них, жила там ще одна хвора й дуже сварлива жінка. Вона, бувало, зав'яже собі голову рушником і свариться з музикантом, щоб перестав грати, а з Миросевими братчиками, щоб робили менше шуму і збитків. А вони, наче на злість, шумлять, кричать, а той грає, а жінка свариться. Тоді в хаті зробиться такий гамір і крик, що один одного не чує. Мені в їхній кімнаті завжди здається, що я знаходжуся в поїзді, де зібралися різні, чужі собі люди, або в трамваї, чи десь на кораблі.

Миросьо не може в себе в хаті вчитися, ані нічого прочитати. Коли в них уже не можна видержати, він забирає свої книжки і йде до нашої кімнатки вчитися. Стефця ходить із ним до одної кляси. Вона також приходить до нас і вони обоє часто разом учаться й пишуть задачі. Вони разом також ходять до домівки пласту, де ми всі вже є юнаками. Миросьо часто помагає Стефці виробляти трудніші математичні задачі.

Так вони з собою й зо мною заприятелені, що майже кожного дня мусимо себе взаємно відвідати. А ми всі троє знову маємо одного спільного приятеля, але він багато,

багато від нас старший. Він цілком уже старий і сивий. Це дідусь Семен. Я перший зазнайомився і заприятелював з ним, а потім мої друзі й собі зачали заходити до діда Семена.

Оце вам і всі мої приятелі.

А про діда Семена я мушу розповісти трохи більше.

IV. ДІД СЕМЕН

А дід Семен нерозлучно зв'язаний із своїм конем і з возом. З ними він прибув тут, до табору і ніколи з ними не розлучається. Він усе має якусь роботу: то возить своїм конем харчі з магазину до кухні, то вивозить із табору всяке сміття й відпадки, то возить до робітні якісь дошки, то якісь порожні коробочки чи скриньки.

Свого коня він дуже любить і називає його „Лошачком“. А цей „Лошачок“ то вже такий великий кінь, що аби його запрягти, чи на нього сісти, я мушу лізти на жолоб, або ставати на якийсь стовпець. Це чудовий кінь: бистрий, нервовий, а пещений і ласкавий. Дідусь каже, що це расовий кінь. Масть у нього гніда, а має білу зірку на чолі. Ми називаємо його „Лошачком“, а кличемо „Цьось-цьось“ або „Цьоню“. Він добре нас знає. Здалека біжить до руки, шукає по кишенях за цукром чи хлібом. Дідусь дозволяє мені поганяти, коли їде порожнім возом, дозволяє також їздити верхи. Я вже вмію їздити верхом. Тепер учу Стефцю, але вона, здається, ніколи не буде добрим їздцем, бо боїться.

Наш „Лошачок“ такий мудрий, що ніде від табору не відійде. Коли ми його ведемо за табір пасти, то не мусимо його путати. Він спокійно пасеться й нікуди не тікає, як інші коні. А чужому то не дасть до себе приступити. То ми, бувало, пустимо його на гору пастися, а самі полягаємо в траві й розмовляємо. Звичайно, це буває по роботі, над вечором, або в неділю, чи свято по полудні. Я прошу діда Семена:

— Дідусю, а розкажіть мені щось про Україну, про давні часи, або навіть про „Лошачка“!

Дід не зразу розказує, пикає люльку, дивиться кудись убік, то на ліс, то на небо. Тоді я його обійму й пригуглюся близько-близенько, поцілую в сиву бороду і — вже дідусь розказує.

— Ти собі не думай, що я все був такий похилений, старий та немічний, як ось тепер. Я був кремезний, сильний, о, який сильний! Я сотнар жита підіймав одною рукою, а віз запряжений парою коней задержував у бігу, як ухопив за задні колеса... Але мене зіли ці безнастанні війни й усякі нещастя, що падали на мою рідню й на наш край. Це, що я тут, під американською владою, ось уже більш, ніж два роки, живу, то наче яка божа благодать. Я тут хоч спокійно висплюся й відпочину. Як подумаю, що було б зо мною тепер, коли б я був удома, то аж лячно стає.

— А чому вам, дідусю, лячно? Та ж ви там маєте свою рідню, хату, землю. Та ж ви нікому ніякої кривди не зробили, то хто посмів би вам будьяку кривду зробити?

— Ха-ха-ха! — засміявся дідусь. — Кривду, кажеш. А хіба ж наш, український, народ будькому взагалі яку кривду робив? Чи дразнив кого, зазіхав на чуже? Ні! Але спокою не було нам у нашій Західній Україні. Ой, завидували нам інші народи, наші сусіди, того клаттика землі й того багатства, яке нам наша земля давала. Ой, зазіхали на нашу землю й волю. А втім ти вже мусиш дещо знати з історії. Ти вчишся історії, Петрусю?

— Ой, учуся, дідусю, дуже радо. Але що інше читати книжку, а інше слухати з ваших уст таку „живу“ історію. Оповідайте, дідусю!

— Та що ж буду оповідати? От, хіба про те, що мене найбільше болить, що власними очима бачив і пережив. Ти ось сказав слово „кривда“. Так. А яка кривда сталась українському народові від початку цих наших воєн аж по нинішній день, ніхто з тих народів, у яких не велася війна на їхній землі, не розуміє. Хіба, що одні Німці це зрозуміли в тую хвилину, коли на їхню землю прийшли переможці і вони мусіли свою горду шию зігнути в чуже ярмо. А ми? Що було з нами? Скільки разів ми згинали

свою шию в чуже ярмо? Скільки разів змінювалося це ярмо і той володар, що нам його накладав? Послухай, Петре, й подумай! Який тепер маємо рік?

— 1947-ий, дідусю Семене, або що?

— Я тобі вичислю все по черзі від 1914 року по 1944-ий рік, себто за тридцять років. І так: У 1914 році Західна Україна належала до держави, що звалась Австрія. Як вона вступила у світову війну, ми підпали під володіння Москалів, себто Росії. Ці Москалі казали нам, що ми їх брати і що ми вже „навіки“ будемо належати до них. Не тривало довго, а Австріяки вернулися назад і давай карати тих, що були прихильні до Москалів. Потім, при кінці першої світової війни, Австрія впала. Всі народи відітхнули. У нас утворилася наша Західно-Українська Держава. Ба, але не надовго. Сусідня держава Польща почала з нами війну, побідила й загорнула наш край. Ми підпали під польське панування. Далі Польща вступила у війну з більшовиками. І знову війна точилася на наших землях. І знову прийшов новий володар. Потім більшовики відійшли й ми знову були під Польщею. Але вибухла війна між Польщею і Німцями. Вони між собою побилися, а ми дістали нового володаря: більшовиків. Ну, й що? Більшовики сказали, що ми вже „навіки“ будемо належати до них. Ба, але знову не тривало довго це „вікування“. Німці напали на більшовиків і прогнали їх геть далеко на схід. А бої знову відбувалися на нашій землі. Ну, й Німці сказали нам, що більшовикам уже „капут“, що вони вже ніколи не повернуться до середньої Європи. А тим часом вернулись. І тепер у нашій Західній Україні є більшовики. І знову прийшли вони „навіки“. Ну, й що ж, Петрусю? Протягом 30 літ наші землі десять разів змінювали володаря. А приходив чужий володар, то твердою рукою заводив свої порядки. Жадав від нас присяги на вірну службу, забирав наших синів до свого війська, велів собі платити податки, забирав збіжжя, коні, вози, худобу. А надто тоді, коли програв війну, то вже мстився на нас, ой, мстився! А кожен чужинець

брався вчити нас господарювати, мовляв, ми темні, не вміємо господарювати, не знаємо культури. Ой, зазнали ми за наше добро. Годували своєю кривавою працею, та все чужих. А багата наша земля та родюча. Але, бувало, ворог так знищить усе дотла, що й на насіння зерна нам не оставить, ні того телятка, чи лошачка, аби було з чого худібку розмножити. Беруть, бувало, та ще й лають, дурними та темняками називають. І кого? Нас, які серед цих страшних воєнних знищень вміли прокормити чужі, велетенські армії, вдержати у себе лад і порядок, вчитися, поступати вперед у здобутках науки. Направду, Петрусю, мені аж смішно, коли подумаю, скільки володарів ми мали за такий короткий час і як вони самі осмішували себе і як вони сміли вимагати від нас, щоб ми їм вірно служили...

— Так, дідусю, вони мабуть не були досить сильні, щоб удержати нашу землю так, як вони це заповідали, „навіки“. От що.

— А бачиш, Петрусю, тому я й не хочу вже більше бачити своєї рідної землі на очі. Мені вже прямо остогидло служити щораз новій державі. І якого біса вхопилися якраз нашої землі? Ой, час би, щоб ці народи, які так охоче дотепер ішли на нашу землю воювати, погерцювали собі з власними ворогами на власній землі. А масток мій був гарний. Багато поля, кілька моргів саду, велика пасіка. Двір у мене був просторний, а подвіря, хоч четвернею завертай. То, бувало, війська насуне повно, а я чужі коні напуваю водою із своєї криниці, кормлю своїм вівсом та сіном. А моя жінка лише виносить бохонці хліба та гладущики молока й годує своєю кривавою працею чуже військо. І Мадярів, і Поляків, і большевиків, і Німців. Так... Руки умлівають нам від роботи, а ноги від втоми, бо вдень працюєш, а вночі не спиш, усе в селі панує якийсь рух, якесь замішання. То тягнуть мене з кіньми і з возом возити якісь тягарі або військо, то знову військо відступає або наступає. В селі відбуваються бої, треба з ріднею й худобою тікати кудись у ліси, ховатися по дебрах, по нетрах. Таке було наше життя...

А моя рідня, мої діти й онуки? Танула моя рідня, як масло на сонці. Стопилися всі в тих війнах та злиднях. Я сам zostався на чужині, мов сирота. Ні хатинки, ні дитинки...

Дід Семен зідхнув важко й призадумався.

— Найстарший мій син, — сказав по хвилині — згинув ще в австрійській війні. Зоставив жінку й троє дітей. А другий пішов до Українських Січових Стрільців боротися за волю України й теж не вернувся. А далше, пізніше брали моїх синів та внуків то до польського, то до большевицького війська. Ніхто мене, батька, про дозвіл не питав. А Німці то вже не лише хлопців брали до „Бавдінсту“, але й дівчат загортали масово та вивозили вглиб Німеччини. І ще щось там дома зосталось було цих внучат та правнучат, то й тих уже вивезено кудись у світ за очі, на Сибір, чи де. Так опустів мій двір. Коли я ще був дома, то якось усе це трималося купи. Потім жінка моя померла, а мене загорнули Німці з кіньми й возом, як відступали з нашого краю. І я опинився з цього боку фронту й не було мені способу вернутися додому. І от, живу я в Німеччині, а там — усе пропало...

Дід Семен замовк і довго мовчав. Аж я нагадав про себе. Я кашельнув. Дідусь поглянув на мене здивовано, немов я його із сну збудив.

— Дідусю, — пригадав я — а про „Лошачка“ розкажіть! Як то воно було з „Лошачком“?

— Ага, про „Лошачка“? Добре.

... Отож я їхав зразу парою коней. Праця й дорога була така тяжка, що один кінь незабаром згинув від перепрацювання й браку поживи. Осталася кляч, мама „Лошачка“. Я просив Німців, щоб звільнили мене і коня з роботи. Де там! Грозили карним табором, якщо ще раз відважуся щось таке сказати. Значить: роби доти, доки ти і твоя коняка не погинете!... Якимсь одноєї весняної ночі народився наш „Лошачок“. Але його мамі не дали спочити ані на один день. Мусіла працювати. А бідний „Лошачок“ не міг ще вдержатися на слабих ноженятах, не міг бігати цілий божий день за возом. То я його, спу-

таного, клав на віз, накривав своїм подертим кожухом і возив. Вночі ми спали всі троє разом притулені до себе, там, де нас ніч захопила: на дворі, в лісі, а як мали щастя, в стайні. Бідний „Лошачок“ нероздвожав із зимна та голоду, бо його вихуділа й голодна мама не мала молока, не могла його викормити. То я ділив із „Лошачком“ свій хліб і свою страву. Дійшло до того, що я не міг нічого взяти до уст, щоб не мусів поділитися з „Лошачком“. Він став такий мудрий, що прямо заставляв мене, щоб я ділив із ним кожен крухунку. Хоч яке нужденне було моє життя, то все таки „Лошачок“ був мені наче соняшний промінчик, наче моя дитина. Він грався зо мною, розважав мене. Аж одного разу стався несподіваний відступ німецьких військ із фронту. І там, де щойно копали окопи й шанці, нагло зробилася боєва лінія. Ми вже не мали часу втекти з нашим вантажем і з кінями. Счинилася страшна метушня. Ворожі літаки літали майже над самими нашими головами і пражили з машинових крісів. Убивали все живе безпощадно. Я не ховався нікуди. Думав: убють, ну, то що? Лучше для мене. На додаток зачали тут же біля нас тріскати гарматні стрільна. Все, що жило, втікало, рвало кудись наосліп, мов ошаліле. „Лошачкова“ мама, хоч яка немічна, сполохана, схопилася й бігла навмання полями, ровами й лише іржанням заохочувала „Лошачка“, свою дитину, щоб біг за нею. І він біг щосили. Я лежав на возі й мною підкидало, наче яким поліном. Але не далеко вдалося нам утекти. Нагло відламок гранати поцілив „Лошачкову“ маму в голову. Вона підбігла ще кілька кроків. Кров бухнула струєю з її голови. Вона підкинула головою, стала дуба, потім заточилася, мов п'яна. Це все сталося так нагло, що я не міг ні зіскочити з воза, ні прийти їй з поміччю. Коли я підбіг до неї, побачив, що вже нема рятунку. Мала страшну, глибоку рану на голові. Вона була ногами й головою до землі — гинула... За хвилинку „Лошачок“ став сиротою. Властиво, то ми оба осиротіли. Вона була нам обом наче мама. Коли вона жила, ми мали змогу порушуватися вперед. Мали віз, який рухався, їхав. Віз

був нам, наче наша хата, якої ми оба трималися. Не стало воза, не стало нам опертя, ми не мали чого триматися. Так, наче ми дотепер плили кудись на хвилях океану, а хтось вирвав нам останню дошку, якої ми трималися. І от ми zostалися на розбурханих хвилях. Ось-ось вони заллють нас. А тут натискає на нас з усіх боків море панцерів, гармат, возів, війська. Я став безрадний. Що мені діяти? Куди подітися? Чи лягати посеред поля й дати себе подерти гусеницям танків?...

... А „Лошачок“ нахилився над своєю мамою, торкав її своєю оксамитною мордочкою, наче хотів збудити її зі сну, звести на ноги. Бідний, маленький „Лошачок“! Не розумів, що його мама вже ніколи не встане. А все таки зрозумів, що сталося якесь нещастя, бо вона лежить якось так неповоружно. Витягнув шию і заіржав протяжно, тривожно й тужливо. А потім обернувся до мене і торкнув мене мордочкою, наче хотів сказати: „А що ти на це? Чому стоїш і нічого не робиш?“

... А мені сльози заливали очі. Таким опущеним я не відчував себе ще ніколи. Я зачав розмовляти з „Лошачком“, щоб покріпити себе й додати собі відваги.

— Так, Цьоньо, наша мама не живе, ходімо, підемо разом у світ, підемо, як прошаки. Дотепер ми були господарями, а тепер...

... Я поздіймав із воза найпотрібніші речі, знайшов кусник мотузка, заложив „Лошачкові“ на шию і пустився йти в напрямі, куди відступало військо. Йшов осторонь від дороги, полями, нетрами. Так ми поманджали цілу ніч і другий день. Ми майже не спочивали. А ввечорі такі були змучені, що вже не могли рушитися з місця. Полягали серед поля в якомусь рові та й лежали. Так нас застав німецький бавер, що вертався з кіньми з поля додому. Він забрав нас на віз і ми заїхали до його двора. А там ще ніхто не знав нічого про відворот війська. Всі хатні вибігли й дивувалися мені й „Лошачкові“. Я мало знав німецьку мову й пояснював їм усе, як міг „на міги“. У цього бавера ми перебули щось зо два дні, а потім пішли далше, бо наблизився фронт і бої велися вже не-

подалеку. Ми йшли вже тепер дорогою прямо на захід. Часом вступали до хат і я випрошував щось зісти для себе і дрібку молока для „Лошачка“. Він, не вважаючи на всі труднощі й невгоди, виглядав дуже гарно, навчився вже потрохи пастися. Мені траплялися купці, давали добрі гроші, але де ж я продав би свого „Лошачка“. Ні-защо в світі!

... Вкінці, коли мені вже цілком облетіли з ніг чоботи і я сам обдерся і знемоців, постановив стати десь на роботу. Довго приглядався я Німцям, шукав між ними якогось людяного. Тяжко було. Старого робітника не дуже то хотіли. Вкінці знайшов такого, що згодився прийняти мене до служби разом із моїм „Лошачком“. Там ми обидва скоро прийшли до сил. Хоч, правда, праця була тяжка, але я її подолав, а головне, що їсти давали, голоду не терпів. І з одягу кинули мені дещо старе з себе. Там ми були обидва аж до приходу Американців. „Лошачок“ виріс. Ми забралися від бавера й пішли до табору між своїх людей.

... І от, ціла історія. Так то я разом з іншими ски-тальцями опинився аж тут, у глибині Баварії.

* * *

Одного разу дід Семен лежав собі за табором на траві і пас „Лошачка“. Я тихенько зайшов із-заду й хотів зробити дідові несподіванку своєю появою. Я несподівано обняв його за шию й притулився до нього. Та тут сталася велика й прикра для мене несподіванка. Дідусь, замість утішитися моєю появою, грубо відіпхнув мене від себе й буркнув:

— Геть від мене, не потребую, хочу бути сам!

— Але ж, дідусю Семене, що такого сталося? — здивувався я. — Чим я провинився?

— Геть, кажу тобі! Я не маю ні часу, ні охоти до балачок з такими, як ти! Всі ви тут у таборі однакові! Я вже маю вас досить! Геть!

Мені було прикро аж до плачу й я став просити:

— Діду, дідусю, ми дотепер були добрими приятелями і ось ви відганяєте мене від себе геть і навіть не скажете, чому. Чому ви так нагло змінилися? Хто вам що злого зробив? Хто вас обидив?

Дідусь помовчав, а потім раптом вибухнув:

— Ба, чи обидив — ще й як! От, драбуга!

Дідусь погрозив п'ястуками. Я бачив, що дідуся стрінула, мабуть, якась немила пригода, про яку він не хотів зо мною говорити, а за яку робив нас усіх відвічальними, цілий табір. Я став просити, налягати, примовлюватися. Вкінці дід Семен став оповідати:

— Сьогодні вполудне я пішов до кухні, по обід. Люди стояли вже в черзі, а я тому, що вже такий старий, звичайно, йду по приділи й по їду перший, без черги — таке маю право все й усюди. За мною стояв якийсь парубок. Він грубо відіпхнув мене від віконця. На це я не сказав нічого, лише знову станув на своєму місці. Тоді він звернувся до мене:

— Діду, а коли ви вже вибираєтеся вмирати? За вами чорти давно вже розпитують.

На це я важко зідхнув і сказав:

— Ой, молодче, шкода мені твоїх батьків, що такого сина мають. Таких, як ти, не сіють, вони самі родяться!

— Як то, — обурився він — хіба ви мене за дурня маєте? От, старий дідуган! Дивіть! — звернувся до людей. — І пощо таке старе ще на світі заваджає? Ех, якби я так міг, я б усіх таких старих перестріляв! Із них і так нікому ніякого пожитку нема. Ха-ха-ха!

Дідусь скінчив оповідання, замовк, спустив голову. Я схопився на рівні ноги.

— Дідусю! Це страшне! Це сором, що такі люди є тут, у таборі, між нами! Скажіть мені, хто він, назвіть, покажіть його! Ні, я йому цього не подарую! Як доросту, визву його на двобій! Він мені відповість за цю обиду! Я помщуся за вас! Я, я буду з ним битися, буду стріляти!

Дід Семен підняв руку:

— Стривай! Ні, не треба вже стріляти! Я сам, я вже стрілив...

V. РІЖНІ ПЛІТКИ

У нас, у таборі, часто кружляють різні плітки. Нераз уже з самого ранку оповідають собі люди щось тихцем, на вухо. Це якісь такі таборові новинки й тайни. Часом уже рано в умивальні сперечаються, чи така або така вістка була в радіо, чи ні.

Найчастіше говорять про якісь комісії, що мають нам признати або не признати право на ДП. Ця справа дуже тривожить моїх батьків. І ми, діти, тривожимося нею, бо доля наших батьків — це наша доля. Часом я чую такі балачки:

„Якщо комісія не признає нам права ДП, то нас вивезуть із Німеччини до Польщі або на Україну“, або таке: „Хтось-там, такий чи такий, допустився якогось каригідного вчинку і »за кару« його вивезуть »додому«“. Я не знаю, що це все має значити. Чому це таке страшне, що когось вивезуть до його батьківщини, чому когось „за кару“ везуть „додому“?

Одного разу питаю маму, що все це має значити. Кажу: „Мамо, я читав таке оповідання: Якийсь подорожній блукав по світі дуже довго. Вкінці вернувся на рідну землю, до рідного села. Він приклякнув на могилі під хрестом, на границі рідного села, при дорозі, цілував рідну землю й плакав із радості, що Господь Бог дозволив йому вернутися на рідну землю. А коли прийшов до рідного села, всі його рідні й знайомі повиходили йому назустріч і була загальна радість, що він вернувся. А ми, чому ми себе взаємно страшимо поворотом на батьківщину?“

На це мама подивилася на мене з болем та жалем і сказала: „Сину, не допитуйся мене про ці справи, не рани мого серця, не додавай жалю!“

І я перестав маму допитувати, але не перестав думати про ці справи. При найближчій нагоді запитаю про це діда Семена.

Якось одного разу хтось пустив у таборі таку плітку, а, може, й правдиву вістку, що глибоко в Альпах, недалеко від нашого табору, появились парашутисти. Що за

парашутисти, ніхто не знав. Чи ж це можливе, щоб тепер, у час спокою, коли Американці вже третій рік господарять у Баварії, могли тут удержатися якісь парашутисти? Звідки вони взялися? Чого тут шукають? Ба! Звідки? З неба? З хмар? Прямо злетіли й осіли собі в горах. От що. Були вже й такі в таборі, що бачили їх на власні очі. Оповідали, що вони живуть десь там над недоступною деброю, в шатрах. Що одягнені у військові однострої. Що полюють на олені, бо все чути стріли. Що мають зброю й амуніцію та що, врешті, почнуть воєнні дії і т. д., і т. д. Ба, та ще, що в Альпах заховані безмежні скарби: гроші, золото, а до того ще й зброя й воєнне знаряддя.

Про ці справи я не відважився говорити з моїми батьками, але зі Стефцею й Миросем ми говорили, що варто тих парашутистів побачити. Стефця навіть мала велику охоту піти зо мною в гори й хоча здалека поглянути на їх табір.

— Знаєш що, Петре, — сказала — не надумуйся довго. Ходім обоє зараз завтра в гори. Шкода тратити час на пусті балачки, бо вони можуть тим часом перенестися деінде й ми їх ніколи не побачимо!

А Миросьо й собі:

— Пам'ятай, Петре, що можеш і на мене рахувати. Я також піду з вами. Втрійку буде нам безпечніше й веселіше. Як думаєш?

Але я вже не хотів більше йти зі Стефцею на прогульку в гори. Це не для неї. Я вже раз навчився розуму. А втім, чи чувана це річ, щоб дівчину вести в гори до парашутистів? Та ж це таки якесь військо! Ще й до того чуже. Ану ж Стефця сподобається їм, вхоплять її на літак і полетять із нею... І що я тоді скажу її батькам? Ні! Ніколи цього не зроблю! Я взагалі не мав охоти йти в товаристві, бо тоді тяжко задержати тайну — з ким би це й не було. Але я їм прямо не відмовив, а сказав:

— Побачимо, це не легка справа.

А постановив іти таки сам. Я пильно прислухувався до балачок у таборі й виміркував собі менше-більше, в якому могло бути це напрямі.

І я пішов. Зразу йшов знаними собі стежками й до-ріжками. Потім гори ставали щораз дикіші й непрохід-ніші, але я йшов витривало. Я навчився вже знаходити в горах проходи, стежки і просмики.

Був гарний весняний ранок. Сонце вже добре при-грівало, а тиша в лісі така, що чути кожний шелест, чути, як тріщить суха галузка під ногами. І чим більше я від-далювався від табору, тим веселіше стає мені. Я собі під-співую, підсвистую зтиха. Але лише зтиха, щоб „вони“ не почули. Хвилинами я ставав, розглядався, особливо тоді, коли виходив на якесь вище або відкрите місце. Старався запам'ятати собі напрям і значити дорогу, щоб не заблудити. Я минав знані мені колиби, заглядав до них, але ніде не бачив ані сліду якоїсь більшої кількості людей. Коли я прийшов у незнану мені околицю, все ставало для мене таке свіже й цікаве, що я хвилинами забував, чого я властиво сюди зайшов. В однім місці спо-лохав стадо оленів. Вони з тупотом промчали так близько мене, що я майже міг доторкнути їх рукою. І знову запа-нувала тиша. Мені аж дивно було, що я ніде не стрічав живої людини.

Я спостеріг, що сонце піднялося високо. Годинника я не мав, але виміркував, що вже було полудне. Знайшов собі вигідне місце в холодочку, сів спочивати та споживав своє снідання. Я вслухувався в тишину і мені видалося, що я чую якийсь далекий, глухий стукіт. Він повторявся раз-у-раз, наче хто вдаряв у скелю якимсь тупим знаряд-дям, якоюсь довбнею, чи що. Але це було ще досить да-леко. Все одно — я постановив іти за цим звуком. Там мусять бути люди. Це я мусів зробити тим більше, що потік, за бігом якого я дотепер ішов, нагло зміняв свій напрям, а далі починалася страшна дебра, з якої саме до-бувався цей звук.

Я пробирався поволі, обережно, хвилинами прихо-дилося мені йти над самою пропастю. Поволі наближався я до цілі. Якесь стукання, чи рубання чути було вже ви-разно. Незабаром дебра скінчилася. На кінці її пока-залася царинка, оточена з усіх сторін височезними ске-

лями. До цієї царинки вів лише вузький просмик між скелями. Я просмикнувся туди й обережно зсунувся із скелі в долину. Я ховався між рідкими деревами та кущами і скрадався щораз ближче до того місця, звідки доходив звук. Вкінці я побачив людину. Це справді був вояк! Одягнений у німецький військовий однострій, мав він у руках сокиру й розколював якусь колоду. Розглянувшись, я побачив шатро, перед яким сидів другий такий самий вояк і щось собі стругав. А далі стояла стара колиба, перед нею горів вогонь. Хвилинку я стояв здивований, немов зачарований. Царинка була така чудова, така затишна, тепла, все тут пахло, трава й квітки, навкруги зеленіли дерева, а з боку, зі скелі трискав малий водопад чистої джерельної водички й творив маленький струмочок.

Вояк перестав стругати при колоді, підійшов до вогнища, поправив його й повісив над ним казан із водою. Сам обтер піт із чола й сів собі біля товариша. Я вважав, що довше не можу ховатися й вийшов на середину полянки. Вони побачили мене. Їх здивування було таке велике й таке немиле, що я найрадше був би втік та вже було ніяк.

Вони наблизилися до мене, я поздоровив їх по-німецьки, вони відповіли. Потім закинули мене запитаннями: Що я за один? Чого тут шукаю? Чи заблудив? Чи потребую помочі?

Я старався, як міг, пояснити їм, чого я сюди прийшов. Сказав, що дуже люблю гори Альпи й часто роблю такі самотні прогульки. Я уникав зрадити їм, що я шукаю парашутистів. Подумав: На це є ще час, може вони самі вговоряться й дадуть мені якісь вказівки. Я розмовляв із ними й оповідав, які то я часом мав у горах пригоди. Вони зацікавилися, повеселішали й попросили мене зайти ближче.

Ми посідали під колибою, вони дали мені гарячої кави, яка якраз у казані закипіла. Я добув свої цукорки й шоколаду та поділився з ними. Вкінці я відважився запитати:

— А що ви тут робите? Чи ви тут постійно живете? А може ви часом скриваєтеся, може чого боїтеся поліції. Не потребуєте боятися, що я будькому зраджу вашу криївку, я вмію додержувати тайну.

На це вони засміялися. Один сказав:

— Ти, хлопчику, подобаєшся нам. Ми будемо з тобою щирі. Ти певно вважаєш нас за якесь військо, бо ми в одностроях. Але ми мусимо так ходити, бо прямо не маємо у що переодягнутися. А живемо тут умисне так ховаючися, бо вже маємо досить того всього — війни й поганих її наслідків. Ми стомлені. Не бажаємо собі цілком стрічатися з людьми. Працюємо тут, рубаємо в лісі дрова, стружемо дерев'яні ложки й підшви до черевиків. Один бавер помагає нам продавати ці вироби і достарчає нам харчів. Так живемо.

Я спитав:

— А в зимі?

— І в зимі тут живемо. В лісах ніколи роботи не бракує.

— Чи ви обидва Німці?

Той, що раніше колов дерево, сказав:

— Німець, то лише я, а цей мій товариш — Словак, а там ще у колибі лежить хворий Мадяр.

— А чому ви не хочете вертатися додому, до свого рідного села, чи міста?

Німець сказав:

— Я вернувся був по закінченні війни додому, але що ж... ніякого „дому“ я не застав. Нашу хату завалила бомба й побила всіх: батьків, братів, сестер і мою молоду наречену. На місці, де стояв дім, я побачив лише глибоку яму, на дні якої жерлися голодні собаки. Побачивши таку страшну руїну, подумав, що сам я ніколи не буду всілі відбудувати наш дім. Я сів на румовищі й заплакав. Не мав я навіть де переночувати, ні в кого відпочити, перебути день. Небагато людей залишилося там, та й то все тужі якісь, що наїхали Бог знає звідки. Я взяв якусь кий-чаку в руки й, немов якийсь старець, помандрував кудись, де очі понесуть. І от, опинився тут. Тут я бодай не

мушу дивитися на ці страшні руїни. Тут нема недобрих, безсердечних людей. Тут скелі, небо й віра в серці, що тут між нами є Бог...

Він сумно схилив голову, а ми мовчали. Тоді почав говорити Словак:

— І я, як вертався додому, то з радістю, що вже нарешті скінчилася війна, що якимось зможу жити й заробляти на хліб. Але ще не наблизився до границі села, а вже стрінув таких самих, як я, що верталися із своїх домів і йшли кудись у світ за очі, лиш тільки не додому. Бо — казали — ми вже тут, у нашій батьківщині, властиво не маємо дому. Довгі роки воювали, але все це даремне. Що ж там у нас таке? — питаю. — Там, — кажуть — тепер прийшли до влади якісь нові люди, самі наші вороги. Тепер вони розправляються з такими, як ми, що вертаються з фронту додому. Тікай, кажуть, а то вони з тобою розправляться! І буде тобі „амінь“! То й я пішов і живу ось тут...

— Ну, а цей третій? — питаю.

— Хто? Мадяр? Ет, він також бездомний. Але, — каже Німець — хлопчику, може б ти нам зробив одну велику прислугу. Оце, дивись, він лежить, гарячкує, в нього відновилася давня воєнна рана на нозі, а ми не маємо перевязки, не маємо ліків. Може б ти нам з табору приніс потрібні медикаменти?

— Але ж з великою охотою, — відповів я. — В нас, у таборі, є велика лікарня й аптека.

Він написав на карточці, що потрібне і дав мені.

— Але, — просив — зроби це в строгій тайні! Ніхто не сміє знати, що ми тут живемо, а то не дали б нам спокою!

Я дав слово честі, що нікому не скажу про їхню криївку, попрощався з ними й пустився в поворотну дорогу. Німець супроводжав мене й показав коротшу дорогу.

Коли я прийшов додому, вже було досить пізно. Я нікому ні слова не сказав про свою пригоду. Бо, перше, я був зв'язаний словом честі, а друге, як я міг щонебудь

говорити, коли я не знайшов ані сліду якихось порашутистів. Постановив собі, що завтра про все розпитаю своїх нових знайомих і буду знати щось певне.

Скоро я переконався, як то легко дати слово честі, а як часом тяжко додержати. Побіг я до аптики і просив медсестру, щоб мені дала потрібні ліки, а вона ані руш.

— Ні, й ні! Без лікаря — каже — нічого не видаю. А втім, я бачу, що тут йде про перевязку задавненої рани. Ходімо! Я піду з тобою, візьму все потрібне й сама зроблю перевязку!

Як вона це сказала, я цілий стерп. Не хочу їй сказати, в чому справа, а не можу також говорити неправду. Стою перед нею, мов який злочинець, вона усміхається приязно, жде, я червонію, змішаний. Нагло я зірвався і втік з аптики.

На дворі мені хотілося плакати. О, ця сестра! Що шкодило їй видати мені ліки? Коли ні! Ач, яка цікава, хоче все знати!

Хвилинку я подумав і нагадав собі, що ми тут, у таборі, маємо свого пластового лікаря. Він минуле літо перебув із нами на літній пластовій оселі. Він мене знає і зрозуміє. Я довідався, що він якраз зайнятий у лікарні.

Коли він мене побачив, привітав по-пластовому: Скоб! Я склонився, підійшов до нього і тихенько попросив, щоб зі мною вийшов на коридор, бо маю до нього важливе діло. Ми вийшли.

— Пане докторе, я потребую таких то ліків і перевязки для одного хворого, не можу виявити для кого, бо я зв'язаний словом честі...

— Так, — сказав лікар — а ти був в аптиці?

— Був, — кажу — але медсестра не хотіла дати ліків без дозволу лікаря. Хотіла сама йти робити перевязку. Але це неможливе!

— Розумію тебе, приятелю! Ходімо до аптики!

Ми пішли. Лікар сам познаходив потрібні ліки, склав їх у паперову коробочку й подав мені. А медсестра дивилася здивовано то на мене, то на нього. Певно була лиха, що її оминула приємність робити перевязку.

Я подякував лікареві. Він сказав:

— Може ще колись, як прийде слушний час, я довідаюся від тебе, для кого були призначені ці ліки!

Я відповів виминаюче й таємниче:

— Може...

На другий день, скоро настав ранок, я пустився в дорогу. Мені було дуже весело й відрадно на душі, що цим бідним, бездомним людям бодай таку дрібну роблю прислугу. І як не дивно, незабаром я переконався, що Бог надгороджує навіть такі малі наші добрі вчинки. Так сталося й тепер.

Коли я прийшов до цих пустинників, віддав їм ліки, вони негайно зробили своєму товаришеві перевязку й напоїли його ліками. Він бідний дуже терпів і кричав із болю. Рана була справді дуже погана. По зажиттю ліків він успокоївся, витягнув до мене руку і якоюсь ломаною німецько-російською мовою дякував мені. Потім ми посідали собі на колоді, під колибою і снідали.

У них був ще якийсь чоловік, убраний у німецький баварський стрій. Я думав, що це той бавер, про якого вони згадували. Він сидів мовчки, прислухувався до нашої розмови, курив цигарку та уважно приглядався мені.

Словак, коли довідався, що я Українець, зачав з мною розмовляти, як він казав, „по-руснацьки“ — це наша українська мова прикарпатських Українців.

Раптом цей чужий гість, що я вважав його за бавера, звернувся до мене чистою українською мовою:

— А ти, хлопче, звідки, з якого українського села чи міста?

Я дуже здивувався й не міг зразу слова промовити, а потім питаю й собі:

— А ви? Ви звідки? Ви, може, також Українець?

Він засміявся. Ми розбалакалися. Він Українець і то жив колись у сусідньому від нашого селі. Сказав, що дуже добре знає нашу околицю і наших людей. Ба! Сказав, що недавно тому був у наших рідних сторонах і в нашому рідному селі. І сказав, що знає ще щось таке дуже

цікаве для мене і для моїх батьків, але скаже це щойно моїм батькам.

Я дуже зацікавився всім цим і запросив його, щоб він пішов зо мною до табору, до моїх батьків. На це він радо згодився. Ми попрощалися з вояками й пішли.

По дорозі він мені сказав, що він служить якраз у того бавера, який помагає цим самотнім воякам. І він оце приносив їм харчі, але — сказав — про це в таборі не будемо говорити.

Ми йшли скоро й балакали собі, час мило минав. Я відважився спитати його про парашутистів, бо при тамтих якось не мав відваги про це говорити. А він, скоро почув про це, то так щиро сміявся, аж заходився від сміху. Вкінці успокоївся і сказав:

— От, у вас у таборі неабиякі плітки кружляють. Тут ані сліду ніяких парашутистів. Так, Петрусю, парашутистів я не стрічав, як Альпи довгі й широкі, але ріжних волоцюг і пройдисвітів з-під темної звільди можна тут у горах часто стрінати. Я сам стрічав.

— А я не стрічав досі нікого такого підозрілого, пане Дмитре. (Він сказав раніше, що зветься Дмитро).

— Мене не мало здивувало те, що ти так відважно, самотньо мандруєш по горах і нічого не боїшся. На будуче я радив би тобі, щоб ти робив прогульки в товаристві, бо може ще колись стрінати тебе яка немпла пригода... — додав таємничо.

Ці його слова я собі запам'ятав і колись, на жаль, запізно — згадав.

— Ні, не хочу я товариства, бо це тільки клопіт!

І я розказав йому, як то ми в двох зі Стефцею ходили на прогульку.

Це його знову дуже убавило. Так ми собі балакали, аж прийшли до нашої хати. Мої батьки були якраз вдома. Пан Дмитро зразу представився і сказав:

— Від вашого сина Петруся я довідався, з яких околиць ви походите. Ми краєни. Я походжу з сусіднього від вашого села.

Мої батьки схопилися дуже мило вражені й попро-

й дідусі. Цих людей я не міг пізнати, з трудом пригадував собі, що я їх колись знав.

... Я крадькома, вечорами йшов від дворища до дворища, все переглядав, аж прийшов на своє власне подвір'я. Один жах! Пустка, ні живої душі, все спалене, знищене з якоюсь навмисною злобою, навіть криниця засипана, дерева повирубувані, плоти розвалені. Так, наче це хтось умисне зробив.

Псходив, подивився, посумував, а вкінці рішив вертатися до Німеччини, бо дома я не мав ніякого пристановища. Всю мою рідню вивезено на Сибір, як це мені сказав один старець, що я до нього відважився заговорити. Скоро, наче хто за мною конем гнав, забрався я назад. Я навіть не хотів у рідному селі ночувати. Пішов до сусіднього, до вашого. Там, край дороги, від заходу я за-примітив самотню хату, гарне, не знищене господарство. По подвір'ї ходила старенька жінка, сама одна, я не бачив там більш нікого. Рішився зайти — подумав: вона сама, ніхто мене не зрадить, не виявить, що я тут. І я зайшов. Хата чиста, гарна, праворуч стайні, ліворуч криниця й голубник, а перед самим ганком росте стара груша...

— Боже мій! — скрикнула моя мама. — Та ж це наша рідна хата!

— Ох, — зідхнув важко тато — моя мати, моя рідна мати! — О! говори, говори, чоловіче, як вона там живе, моя бідна, старенька, як собі раду дає без-помічна матуся?

— Що бідна, то бідна. Усе їй забрано й коні й віз і корови. Лишилася при одній ялівочці, яку сама собі виховала.

— О, Господи! Старенька матуся голодна без тої ложки молока! Як же живе, чим кормить себе?

— А все таки дала мені повечеряти і я у вашій хаті переночував.

— У нашій хаті! У нашій власній хаті! — повторила мама, а сльози покотилися по її обличчі.

Пан Дмитро оповідав, як він перебирався назад, бо він рішився не лишатися в рідних сторонах.

— Так, я подякував вашій матусі за хліб — за сіль, за нічліг і за добре слово. Я обіцяв їй, що віднайду вас і передам вам її материнське благословення. Я вернувся до свого бавера, як робітник. І де тільки стрінув якого Українця, перепитував, чи не знає таких, а таких людей.

... Але ось — Бог мені допоміг, що я стрінув вашого сина і можу вам передати поздоровлення від вашої мамі. Та ще й упізнання, щоб ви, Боже борони, не верталися додому! Вона сказала передати вам, що сама вже там доживе віку, а ви сидіть тут, як довго можете, а потім їдьте в світ, куди вас очі понесуть...

Я уважно слухав пана Дмитра й подумав, що це була за дивна й чудесна моя з ним зустріч. То хіба сам Бог нагородив мене за те, що я тому бідакові заніс ліки.

Пан Дмитро ще довго сидів і розмовляв із моїми батьками. Мама угощала його чаєм і солодкими коржиками. Він сказав, що бавер його багатий, має ціле стадо худоби, яка пасеться на полонинах. Просив, щоб ми його відвідали, це недалеко від нас.

— В найближчу неділю — сказав він — буде в нас таке весняне свято, будуть перший раз виганяти худобу на полонини. Прошу вас, приходьте вже в суботу до мене в гості! Побачите, як це гарно.

— Добре, — згодився тато — ми оба з Петром прийдемо. Дякую за запросини! Мій Петро пропадає за прогулками.

Я дуже втішився.

VI. В ГОСТИНІ У ПАНА ДМИТРА

Я ніяк не міг діждатися суботи, так нетерпеливився, що аж мама звернула на це увагу.

— Ти, Петре, краще пильнував би книжку, чим цих прогулок! От що!

— Мамо, та ж прогульки також мене вчать!

Мама засміялася.

В суботу тато скоріше вернувся з роботи й ми ско-

ренько зібралися, щоб не втратити поїзду. Зразу ми їхали кілька стацій залізницею, а потім автобусом і ще йшли який кілометр пішки.

Пан Дмитро вийшов нам назустріч. Ми ввійшли в село. Гарне, чистеньке село, розташоване в долині над річкою в затишній квітловині, оточеній горами. Його властиво навіть не можна було назвати селом, а хіба невеличкою оселею, в кільканадцять хат. Але це все самі великі, заможні господарства, бавери. Подвіря і стайні у них великі: видно, мають багато худоби.

Пан Дмитро дуже втішився, що ми приїхали. Представив нас своєму баверові й його родині. Вони також були нам раді. Завели нас до окремої кімнатки, де ми мали ночувати. Там ми покинули свої плащі, а самі вийшли на подвіря.

Тато пішов із господарем і паном Дмитром оглядати господарство, а я сидів на ганку і приглядався голубам. Коли оце надбігла баверова дочка, може на рік молодша від мене. Вона подала мені руку і сказала, що її звуть Гільда. Вона закликала мене до саду. Там уже було кілька дівчаток її ровесниць.

В альтанці, серед цвітучого саду вони мали повно нарваних городових і польових квіток та зелених галузок. Вони плели вінки і співали. Я допитував їх, нащо ці вінки, до церкви, чи до школи? А вони зглядалися одна на одну й хіхоталися. Я знов запитав:

— А може це на яке весілля?

Вкінці Гільда сказала:

— Це для вас несподіванка! Завтра рано сам побачиш!

Я помагав їм складати квітки і вязати китиці та показував, як умію плести вінок. Але вони висміяли мене, сказали, що це не так.

Потім я їм розказував, яку я раз мав пригоду на селі з козами, яких запрягав до візочка й їхав ними, як вони мій візок вивернули й зломил дишель.

А вони по черзі розказували й свої пригоди. Пізніше

прийшли до саду ще сусідські хлопці. Всі мене чемно вітали й розпитували про наше життя в таборі.

Коли я їм розказав, що в нас є свій пласт, то вони стали й мені розказувати про свої німецькі організації для молоді. Так я довідався, що вони мають свій, німецький пласт.

Потім ми всі, хлопці й дівчата, побігли за село, над річку. Вони мені показували в річці пстругів. Один хлопчик сидів над річкою і ловив рибу на вудку. Вже мав декілька зловлених пстружків, подарував їх Гільді. Ми принесли їх додому, а мама Гільди насмажила їх на вечерю. Це мені дуже смакувало, бо в таборі ми майже все їмо лише консерви. Вечеря була дуже добра. Давали страву з мяса, рибу, солодке печиво. Пан Дмитро поведився цілком так, як у себе вдома, подавав нам страву, докладав, доливав нам пива, заохочував до їди. Було свободно й весело. По вечері ми всі вийшли на вулицю. Там сільські хлопці й дівчата проходилися, побравшись за руки, й співали. Старший син нашого бавера грав на гармонії. Вони всі були такі безжурні, видно було, що їм добре живеться.

Я завважив, що пан Дмитро стояв собі збоку, не йшов до сільських парубків, хоч його кликали. Він сумно схилив голову і про щось важко задумався.

— Пане Дмитре, — спитав я — чого ви так зажурилися?

— Як же мені не сумувати, Петрусю? Бачиш, вони, Німці, втратили свою державу, програли війну, а вже встигли якось наладнати своє життя. Чому? Бо вони вдома, в себе. Їх тут ніхто не розкидає, не розвозить кудись на заслання. Ось, як спокійно живуть собі. А ми, нещасні скитальці, без батьківщини, без даху над головою, непевні, що нам принесе завтрашній день. Ні, Петрусю, як подумаю про долю свого народу, то не можу веселитися. Але ти будь веселий! Ти ще такий молоденький, тобі ще усміхається доля!

Тато приступив до нас, прислухувався нашій розмові й собі став просити пана Дмитра, щоб не сумував.

Німці ще довго веселилися, співали, проходжувалися по вулицях, а в „Гастгауз“-і (гостинниці) пили пиво й вино. Пізно всі пішли спати.

На другий день, раненько, скоро світ, пан Дмитро збудив мене і сказав, щоб я швидко вдягався. Ми вийшли надвір, а там велика несподіванка. Двір повний худоби, коров, волів, овець, кіз, а поміж ними увихаються господар, його жінка й діти.

І, знаєте, що роблять? Ану, вгадайте! Кожній худобині закладають на голову вінок поза роги. Це виглядає дуже гарно й урочисто. А худібка, наче розуміє, що це її свято й собі радується.

Ялівник вибрикує, викидає ногами, кози блеють. Дівчата із сміхом тікають від великого барана, що розбігається до них із рогами. Він мало що й мене не перевернув, але я, на щастя, втік.

Аж тут, десь далеко в селі, чути музику. Надходить пастух із довжелезним батогом на короткому бичівні. Займає худобу, вівці, а з ним великий вівчарський пес. А пес цей мудрий, премудрий. Що котра вівця відбігла від гурту, то він її хап за ногу зубами — і вже вівця знає, що це значить.

Відкривається брама. І от, худоба, наче навчена кимсь, наче те військо, вишикується в дорогу. Напереді корова-красуня, провідниця, веде всіх, ціле стадо.

А з боків, з усіх усюд, відкриваються ворота й брами господарств. Велично виходять завітчані корови й воли, за ними дріботять вівці. Музика грає вже тут ось, близько. Радість огортає всіх. Плещуть у долоні, співають, сміються. Але ця музика, що грає, не є нічим у порівнянні із музикою альпейських дзвінків на шиях кожної корови. Тут кожний дзвінок має інший, металічний звук, а всі грають вони якусь чудову радісну, гірську мелодію. Це мелодія весни. Сонечко світить — усе святкує, все радується й весело зустрічає весну.

І старенькі бабусі й дідусі з люльками в зубах приходили випроваджувати худобу на полонини. Всі, ціле село супроводжає худобу за село аж на роздоріжжя.

Там худоба відлучується від овець і йде наперед, а вівці дріботять із заду. Ще грає музика й чути спів та дзвіночки. Дзвіночки грають, співають прегарно. На роздоріжжі громада ще веселими окликами прощається з худібкою. І всі ми, серед гамору й веселости вертаємося додому. Тут, по добрім обіді, ми оба з татом, прощаємося і відходимо на залізничну стацію. Пан Дмитро супроводжає нас.

По дорозі пан Дмитро розбалакався з нами про свою працю і сказав, що за місяць вибирається на два тижні в гори, де його бавер має велику полонину, положену дуже високо в горах, між скелями.

Він там коситиме траву й складатиме сіно. Самому там дуже скучно. Бавер лише відвозить його, а за тиждень приїздить, щоб привезти їжу. Раптом пан Дмитро звернувся до мене:

— А може ти, Петре, мав би охоту перебути зо мною кілька днів там у горах?

А мені аж серце забилося з радості на саму думку про це. Я глянув на тата допитливо і з просьбою в очах. Тато мовчки притакнув головою. А я сказав:

— Дорогий пане Дмитре, мій коханий, але ж із дуже великою охотою! Коли це має бути?

Ми умовилися про день і я обіцяв, що напевно приїду до пана Дмитра, та разом поїдемо в гори. Тато не противився, бо саме в тому часі кінчалася у нас, в таборі наука й наставляли ферії.

І знов я поїхав до пана Дмитра, але день перед тим, коли ми мали виїхати на полонину. Цим разом я вже поїхав сам, без тата.

Як я прїїхав, то до вечора ще було далеко. Я став помагати в роботі. Наносив до кухні дров і позамітав подвіря. Потім пан Дмитро мастив віз, а я придержував колеса. Ми разом збирали й вантажили на віз усе потрібне: граблі, коси, скриньку з усяким знаряддям, як от: молоток, брусок до гострення коси тощо.

Після вечері ми скоро полягали спати. Гільда дуже просила, щоб і її взяти на полонину, але мама на це не

дозволила, бо вона мусить помагати вдома. Вона розплакалася. Тоді їй тато обіцяв, що привезе її до нас у відвідини тоді, як приїде на полонину з харчами.

Раненько, ще ледви сіріло, бавер побудив нас. Ми вийшли надвір, а тут уже й віз запряжений. Скоро виїхали ми з села й запустилися в гори. Цілий час їхали все щораз під гору.

Вже були досить високо, коли з-поза гори показалося сонце. В горах зрана холодно, зате, як засвітить сонце, то зразу добре припікає.

Довго ми їхали, дорога стала така стрімка й вузька, що коням було важко нас тягнути, тож ми злізли з воза й далше подорожували пішки.

Вкінці виїхали на полонину. Вона простягалася між високими, шпильчастими скелями, немов обгороджена ними з усіх боків. Тут було прегарно, тепло, затишно. А яка буйна трава! А скільки предивних, запашних квіток! Полонина мала з одного боку легкий спад, а з другого нагло вривалася над пропастю, на дні якої шумів потік.

Я подумав: Як гарно було б тут завжди жити. І так задумався, що навіть не завважив колиби, що стояла збоку. Пан Дмитро й господар збудили мене з задуми, закликавши, щоби помагав їм здіймати з воза речі й носити до колиби.

О, як я здивувався, коли побачив, що це за колиба! Та ж це справжня хатка! В ній усе потрібне: і ліжка, і постіль, і стіл, і лави, й кухня з усім начинням та відром на воду. З усім, що потрібне, щоб тут жити.

— Якже це так? — запитав я бавера. — Ця колиба так уладжена стоїть тут цілий рік? І ніхто в ній не живе? Та ж вона незамкнена і ніяк незабезпечена! І ніхто нічого не вкраде?

— Ні, у нас в Альпах повно таких колиб. Хто бажає, може собі тут переночувати, але ніхто нічого не візьме. Навпаки, буває, що деякий мандрівник ще покине в такій колибі якісь зайві харчі, щоб мав чим поживитись той, кому забракне харчів, або той, що заблудив. Такий у нас в Альпах звичай.

Цей звичай дуже припав мені до вподоби.

Ми виладували з воза все, покладали, розпалили під кухнею вогонь, щоб загріти собі дещо з їди. Потім бавер пішов з паном Дмитром довкола полонини і давав йому вказівки, що й як робити.

Коли коні напаслися й відпочили, бавер відіхав додому. Обіцяв, що за тиждень приїде і мене забере з собою додому. О, як я тішився! Цілий тиждень такого бурлацького життя серед гір!

Цього дня пан Дмитро не брався ще косити траву, тільки приготавляв собі все, водив мене довкола полонини й обіцявав, що пізніше покаже мені ще щось багато цікавіше.

Ах! Як чудово нам спалося в колибі на спільнім широкім ліжку! Як легко віддихалося високогірським повітрям. Ще була темна ніч, як пан Дмитро схопився, щоб іти косити. Я й собі встав, а він:

— Ти, Петрусю, спи. Ти в мене гість, ти й так не вмієш ще косити, а там зрана роса й дуже змрно.

— Але ж ні! Я не збираюся косити! Я розпалю вогонь, зварю кави й принесу вам гарячої напиться.

— Це чудова думка, Петрусю! Давніше, коли я тут бував сам один, то за роботою по цілих днях нічого теплого не їв. Варив собі страву вечорами, або в слоту.

Так розпочалася наша праця. Пан Дмитро косив, а я то розкидав покоси, то помагав громадити сіно, то варив і прятав у колибі. Вечорами пан Дмитро оповідав мені цікаві речі та свої переживання в горах.

Третього дня ми мали вже багато скошеного простору, четвертого припадало свято. Пан Дмитро сказав, що в цей день не коситиме. Ми повставали трохи пізніше, помолилися, заспівали собі побожних пісень, а тоді пан Дмитро й каже до мене:

— Петрусю, я тобі покажу щось цікаве!

Ми зішли трохи вниз, перейшли вузьку прогалину між горами і вийшли на невеличку площу. Пан Дмитро розглянувся й попровадив мене до заглиблення, вижолобленого в скелі. Мене дуже цікавило, що тут може бути

особливого, але я ждав терпеливо. Врешті пан Дмитро сказав:

— Уважай добре, Петре, дивися, тут є вхід до гірської печери. О, бачиш, я відкриваю вхід. Він потиснув величезний, нічим незамітний камінь. Камінь обернувся довкола себе, наче на осі, перехилився й відкрив нам вільний перехід у глибину.

— О бачиш, Петре, як штудерно зроблений цей вхід. Навчися орудувати цим каменем, бо колись може прийти тобі охота самому зайти сюди, то міг би остатися навіки похований у печері.

Я дуже цікавився і то відсував, то засував вхід каменем. Ми ввійшли до печери. Зразу йшли вузьким проходом, а потім — ну, щось такого чудового я не сподівався побачити.

Перед нами відкрився простір, наче яка велика саля. Тут не було темно, бо бліде світло падало сюди не знати звідки, чи згори, чи з боків. Із усіх усюдів — із стін, із стелі звисали великі замерзлі соплі леду.

— Це, — сказав пан Дмитро — сталяктити.

Вони були чудові, мінилися всіма барвами веселки, наче чистий кришталь, особливо, коли ми засвітили електричну ліхтарку.

Я стояв, наче вкопаний, не міг надивитися, налюбуватися. Несміло ступив кілька кроків уперед і що ж? Та ж це справжня якась підземна церква! На стінах вирізьблені візерунки святих. О, це ми знаходимося в якійсь зачарованій, старовинній каплиці. Ми поздіймали шапки, помолилися, а потім розмовляли пошепки. Ми, мабуть, боялися сполохати красу.

Я був дуже вдячний п. Дмитрові за цю несподіванку. Але це не остання цікава річ, яку я побачив у тутешніх горах.

На скелях, довкола полонини, гніздилися орли. Великі, чорні, з широчезними крилами, вони літали тут так низько, що ми могли чути над своїми головами шум від лопоту їхніх крил. Вони проймали мене жахом і подивом. Я не раз цілими годинами приглядався їм, як вони ве-

лично кружляють у повітрі, а часом раптом падають десь там, на якусь здобич, і несуть її в кігтях до свого гнізда, на скелю.

Раз пан Дмитро крикнув зраня до мене:

— Скоро, скоро, ходи, побачиш бій орлів!

Я вибіг на двір і став, немов прикований. Ось вони! Кружляють уже дуже близько один від одного. Ось напірають на себе, мов дві чорні хмари, наладовані гнівом, злістю, пімстою.

Ось, вже сперлися грудьми, наперли один на одного і кігтями та дзьобами почали шарпати й дерти себе взаємно. Це був страшний, але й чудовий вид.

То один побитий спускався нижче й, наче вже знесилений, падав на землю, то другий. Але ні! Не падає! Ах, це лише такий воєнний маневр, бо знову цей з-під споду нагорі й знову напірає із свіжими силами, з новим розмахом на противника.

А ми стоїмо і стежимо за цим боєм, а на наші голови лише піря сиплеться, чорне та блискуче. Вкінці ми вже бачимо, як один із них справді слабне, напірає на противника щораз слабше, без попереднього розмаху. О, вже лише борониться! Вже ось-ось упаде знесилений! Нарешті! Втікає з поля бою, наче стріла мчить до свого гнізда на скелі, побитий, засоромлений, цілий у крові.

А звияжець кружляє над нашими головами, зразу низько, а потім щораз вище й вище, аж під небесами заточує круги гордо й маєстатично. Бій скінчений.

Часом пан Дмитро розповідав мені цікаві речі з життя орлів. Протягом того часу, як він працював тут високо в горах, мав він нагоду приглянутися їм і стежити за їхньою хижацькою поведінкою. От що він оповів:

— Минулого року був я свідком такої страшної сцени, що мене й досі морозить, як про це згадаю. Ми з бавером громадили тут сіно. Ще багато лишалося роботи, а тим часом збиралося на бурю. Несподівано прийшла нам поміч. Наш сусід, молодий бавер, який громадив своє сіно на сусідній полонині, якраз закінчив свою працю й перейшов до нас, щоб нам помагати і разом із

нами ввечері вернутися додому. З ним була молода його жінка й маленька дитина-немовлятко. Цей господар і його жінка скоро взялися за граблі, щоб нам помагати. Дитинку мати поклала на сіні під невеличким стіжечком, а сама віддалилася на кількадесят кроків. Ми ще трохи працювали. Аж ось захмарилося, надтягала буря. Я побачив великого орла, як він безнастанно кружляв над нашими головами. Мій господар сказав до мене: „Зараз буде буря, бачиш, який цей орел неспокійний! Шукає здобичі, щоб перед бурею накормити свої молоді“. Раптом орел щез із очей. Мені було цікаво, де саме він подівся. Аж тут страшний крик розпуки жінки роздер повітря. Нас зморозило. Ми глянули в той бік й собі закричали з розпуки. Оце величезний орел ухопив дитину в свої кігті й ніс її вже до гнізда. Жінка-мати бігла за ним і несамовито кричала. Ми пустилися й собі бігти, хоч від грози й жаху ноги відмовляли послуху. Несподівано орел спустився нижче і поклав дитину на землю. Але не на те, щоб віддати її матері, о, ні! Вона, мабуть була за тяжка. Він відпочивав. В тім моменті надбігла мати й кинулася до дитини. А орел до неї з дзьобом і кігтями. Розпочалася страшна боротьба. Орел скочив на голову матері, яка захищала дитину, що лежала на землі, личком додолу, плакала й майже душилася. Жінка далше страшно кричала й, як могла, боронилася. Орел страшно, дико шарпав кігтями її коси й лице, а голову довбав дзьобом та бив крилами. Вже ось-ось був би задовбав її на смерть, коли б ми були не надбігли й не відігнали його. Він відлетів, але не на гніздо. Кружляв і кружляв над нашими головами. Бавер побіг до колиби по рушницю, щоб його застрелити, а ми обидва кинулися рятувати бідну жінку й дитину. Дитина була жива й нічого їй не сталося, бо була загорнена в перинку, тому орлові було зтяжко її нести. Зате молода мати виглядала страшно. Все обличчя й голова в крові, ціла пошарпана на лиці, на шиї й грудях. Голова — одна рана. Ми зараз кинулися обмивати й бандажувати обличчя жінки. Чоловік її подер свою сорочку і зробив із неї бандажі. Дитина захлиналася від

плачу. Обличчя матері в одній хвилині так спухло, що вона нічого не бачила. Мій бавер цілком стратив голову, не знав, що робити. Вкінці лишив усе на мене, а сам кинувся запрягати коні, щоб чимдуж завезти нещасну матір до шпиталю. Вони поїхали, а мене полишили самого. Роботи і так вже не було ніякої, зірвалася буря й дощ змочив сіно. Я пішов до колиби й роздумував над цим випадком. За кілька днів довідався, що жінка померла в лікарні. Так, нещасна мати оборонила свою дитинку, видерла її з кігтів хижака, але сама заплатила за свою відвагу життям...

Пан Дмитро скінчив оповідання. Воно дуже зворушило мене. Він сказав ще:

— Орли страшно сильні й пажерливі. Що такому орлові схопити ягнятко, а навіть вівцю, або й молоду сарну. Вони особливо небезпечні, коли мають молоді.

Тепер я іншими очима дивився на орлів, не лише з подивом, але і з жахом.

Час на полонині минав мені дуже скоро і приємно. Пан Дмитро все вмів щось цікаве розповісти й показати. Вечорами ми розпалювали перед колибою ватру, пекли в жарі бульбу, або припікали солонинку, застромивши на паличок. Вона мені дуже смакувала, бо в таборі ми ніколи не їмо солонини.

Я й не спам'ятався, коли минув тиждень і приїхав бавер із Гільдою. Він привіз харчі для пана Дмитра, а мене забрав додому.

З правдивим жалем розпрощався я з паном Дмитром і просив його, щоб невдовзі нас відвідав. Він обіцяв, що незабаром приїде до нас, до табору.

VII. В КОРОЛІВСЬКІМ ЗАМКУ

Ще довго до реченця прогульки до королівського замку багато було між нами балачок. Були між нами такі, що вже туди їздили. Вони запевняли нас, що там напрочуд гарно і, якби вони могли, то ще кілька разів поїхали б туди, аби лише нагода.

В день нашої прогулки була гарна погода. З табору виїхали два вантажні авто з учнями і вчителями. Замок був віддалений на годину їзди авто від табору, але їзда тривала довше, бо ми цілий час їхали під гору.

Дорога прегарна, зразу широкою долиною, а потім серпентиною, такою приліпленою прямо до гори дорогою, чи пак викованою в скалі з боку гори. Цікаво було так підійматися тією серпентиною щораз вище й вище догори.

В долині, під нашими ногами, лежать села, ріки, залізниця. А ми все пнемося вгору. Я не знав, як це властиво буде. Чи цей замок також так причеплений десь там до гори, до шпилья, як ця дорога?

Коли ні! На самій горі знову показалася розлога зелена долина, а там село і щойно з того села їдеться ще вище, до замку. Всюди тут гарний вид на околицю і всякі несподіванки: то їдеться лісом, то знов отвертим простором над якоюсь пропастью, часом авто перехиляється так, що здається, ось-ось вивернемося і полетимо кудись назад, вділ, коміть головою.

Але доїхали якось щасливо на місце. По дорозі часом було багато сміху, особливо тоді, коли авто перехилялося вбік, а ми падали на його долівку. Коли їзда ставала повільніша, ті, що тут уже були, оповідали нам, що тут бачили, і зацікавлювали нас.

Старші учні оповідали, що король, який збудував цей замок, був останній перед приходом Гітлера. Це не одинокий замок, який він збудував. Він усе будував, майже ціле своє життя, і прикрашував замки та палати в цілій Баварії. Це, кажуть, він так робив, щоб заглушити тугу свого серця.

Він мав суджену принцесу, яку віддали заміж за цісаря сусідньої держави. Він ціле життя тужив за нею й не одружився з другою. А вкінці згинув трагічною смертю — утонув в озері... От, що вони оповідали про цього короля.

Коли ми приїхали на місце, наші авто заїхали за браму парку й лишилися на призначеній площі. А ми

пішли пішки. Серед парку стояв замок. Але не якийсь такий грізний, ні, радше палата, ніж замок. Довкола нього прегарно удержаний парк. Перед ним і за ним басейни з водою, водограї. До замку ведуть мармурові сходи й тераси, а що вище вийти на терасу, то перед вами ще кращий краєвид.

В парку, довкола замку, статуї грецьких богинь і погруддя самого короля. Я довго стояв перед цим погруддям і роздумував над життям такого короля.

Прийшов старий Німець і став водити нас по кімнатах та все показувати й пояснювати. Разом із нами була й німецька прогулька, були теж учні з учителями й батьками, як і ми. Наші учні сміялися й жартували, Німчики розмовляли шепотом і заховувалися поважно, немов у церкві.

Чого я тут не бачив? Це місце справді не виглядало, як мешкання, а як якийсь музей, де нагромаджено так багато прегарних речей, що не знати, на що було дивитися, що собі запам'ятати, щоб потім комусь розказати. Чи прегарні стіни і стелі кімнат, цілі вкриті золотими різьбами й малюнками? Чи портрети предків короля в золочених рямах? Чи свічники, канделябри й павуки з кришталю, які звисали зі стелі кожної кімнати? Чи улаження кожної кімнати зокрема: меблі, занавіси у вікнах і дверях, дзеркала?

В кімнаті, де стояв престіл короля і де він приймав, здавалося, що ось він зараз вийде до нас, таке тут усе свіже, прегарне: і престіл під бальдахимом із королівськими емблемами, і м'які меблі, і стіл до писання з усякими приборами. Тут навіть і течка короля, і каламар стоїть, як колись стояв. Із вікон спальні незвичайний вид на басейн із водограєм, а в басейні, наче в мушлі, група розбурханих коней і бог моря. Я так задивився на цю групу, що аж сміх товаришів заставив мене оглянутися. Вони жартували собі з короля й його замку.

Німець дивився на них з обуренням і здвигав плечима. Я вийшов із спальні. Старий Німець пояснював далше все, кожну дрібницю. Певно воно потрібне, але

це мені не подобалося. Я волів би був, щоб ніхто нічого не говорив, ані пояснював. Краса і велич чейже сама промовляє до нас.

Сміх і жарти товаришів до того злостили мене, що я вмисне зоставався позаду всіх, сам собі все оглядав і свою власну думку думав. Ось їдальня короля, але тут не видно ніяких креденсів, ні посуду.

Король мав такий зачарований стіл, що, коли він потиснув за гудзик, відкривалася підлога і з долішньої кімнати їхав догори стіл заставлений усякими стравами й напінками, а по обіді ховався вдолину. Це справжній, королівський столик.

Стіни столової кімнати прикрашені різьбами й малярками, які представляють, як люди добувають земні плоди й їжу: лови, жнива, винобання тощо. А як мене захопила дзеркальна сая, або вітальня! Тут усі стіни виложені величезними дзеркалами, які відбивають у собі все десятикратно, так, що здається тобі, що бачиш цілий ряд саль, цілу нескінченість.

О, як я хотів би, щоб мене самого оставили у такій пишній королівській вітальні! Але це було неможливе. Я не мав часу надивитися, ні налюбуватися, як уже мене спостерегли й закликали. Рад-не-рад мусів я йти за всіма і слухати гамору, коли хотілося бути самому і слухати укритої тут дивної мелодії віків.

Потім ми пішли до якогось, наче зачарованого, кіоску серед парку. Він збудований з металю і різнокольорового скла, розмальованого у вітражі. Коли в ньому загоряться світла, то всі стіни, стеля, все це барвне скло зачне кидати різнобарвні блиски. І здається, що це не люди збудували щось таке прегарне, що все це не правда, а казка, що ми у зачарованій країні. Тут в цьому кіоску серед парку, бувало король відпочивав, пив каву й читав. Так повинно бути, королі повинні так відпочивати. Тут, на цих м'яких кріслах, що перед ними стоять пишні пави з своїми різнобарвними віями, сидів він колись і роздумував. О, як не хочеться виходити з цього зачарованого кіоску!

Ба, але тут є ще щось, що варто оглянути. Недалеко від замку в зелені, в скелях штучно збудована печера. Тут, у середині печери освітленої різнобарвним світлом, є різні проходи й лабіринти. Ось штучне озерце, а на ньому гондоля, зі стін печери звисають штучні прозорі соплі, наче якогось льоду, тут і лавочки у заглибленнях скель, де можна в холодочку спочити і мріяти. Але що це? Ще не надивившись, а вже тебе кличуть, щоб покидав цю красу, і виходив на денне світло.

Зостається ще оглянути парк. Тут я вже можу сам собі ходити — до відїзду ще багато часу. Йду терасами вгору, де найвище над усіми стоїть біла, мармурова статуя грецької богині. Виходжу щораз вище і вище і знову поволі в задумі сходжу вділ. Тепер скрізь тихо, гамір утих, десь розплився. Тепер я тут сам. Вживаюся в минулі події. Все довкола мене оживає.

Королівський замок не пустий, він повний руху й життя. Король не вмер, він живе. Ось зараз він вийде на терасу й покличе мене. А я? Я королівський слуга. Я паж. Я вийшов собі на прохолоду. Сідаю на мармурових сходах тераси й, опершися на руку, віддаюся сміливим думкам.

Так, я королівський паж. На мені біло-блакитне вбрання, обтисла одежа, з золотими нашивками й королівськими знаками. З золотого пояса звисає прегарна шпада, що її держално, прикрашене самоцвітами, блищить на сонці. Лівою рукою придержую шпаду, а правою відгортаю з чола волосся, що в довгих золотих кучерях спадає мені на чоло, на плече.

Встаю й поволі проходжуюся над басейном, приглядаюся собі в воді. О, який я гарний, молодий та поставний. Яка ж мене жде доля, які пригоди?

Нагло будить мене з задуми якийсь гамір. Площа перед палатою починає заповнюватися. Це товариство, гості короля. Ах, вони вибираються на лови. Ось, лицарі на конях у легких одягах, як на лови. За ними джури з псами й соколами на припонах. Ось, прегарні дами в обвислих, чорних або кольорових тяжких сукнях, у чо-

бітках, у шапочках на голові, в довгих, шкіряних рукавицях, із райпачами в руках.

Коні під ними, які! От, лише так грають, гризуть вудила, нетерпеливляться. Товариство гуторить, чути жарти, дотепи. Все шикується, творить чудову картину на тлі зелених дерев. Деякі споглядають у сторону замку, чи не надійде король.

А ось і королівський слуга підводить двох коней — один для короля, а другий? Другий для його дами, для судженої, яку він так любить... Приглядаюся товариству, підходжу ближче. О, хто ж то там напереді, хто ця молода дама? Але ж це Стефця! Так, це вона! А як гарно сидить на коні. А як бистро розглядається, як підкидає головою, мов коник, щоб підкинути неспокійну кучеряву гривку!

Ось один із панів наближається до неї і щось говорить. Добре не чую. Підходжу ближче. Бачу, що вона паленіс, звертає свого коня і схвильована віддалюється. Пан регочеться і кидає образливе слово. Ні! Того я не стерплю! Ніхто не посміє ображати моїх приятелів!

Добуваю шпаду і викликаю пана на двобій. Ліву руку закладаю на плече, а в правій у мене блискає зброя. Напираю на зухвалого пана. Всі мовкнуть і з великим зацікавленням приглядаються мені. Так, рішучо я мушу йому ставити чоло! Він змішався, хвилинку надумується. Аж ось я нагло ховаю свою шпаду у піхву і відходжу вбік засоромлений, прибитий. Але ж я не можу з ним битися! Він лицар! А я? Я лише паж, цілком молоденький паж! А він — він лицар. Ні, лицар не буде зо мною битися!

Спираю голову на мармурову балюстраду над басейном і плачу. А потім усе віддалюється, зникає з-перед мої очей. Я сам — сам, молоденький паж. А тут, що це? Чудо?

Чиясь м'яка рука відгортає мені волосся з чола, хтось бере мене під бороду, насилу підносить моє обличчя вгору і заставляє мене дивитися собі в очі. Та ж це мій пан і володар — це мій король! Він розпитує мене ласкаво, я відповідаю несміливо. І... о, які чуда діються

на королівським дворі! Що я чую! Ні, годі в це повірити. Король каже:

— Не журися, пажу, не плач! У найближчу неділю я видам приказ пасувати тебе на лицаря. Ти гідний стати вже лицарем!

О, який я щасливий! Бути лицарем! Служити королеві й своєму народові, яке щастя! І не дозволити нікому на найменшу обиду. Битися за честь, визивати на двобій! І так покорити всякого „врага і супостата“!

Все змінється. Радість і гордість заповняє моє серце. Скажу це всім, усім — нехай знають. Так. Хто ж такий? Я? Я молодий лицар... О, як я мрію про цей день!

— ... Петре, Петре, Петрусю! ... — Хтось будить мене з задуми, хтось кличе, десь так близько, а так глухо, наче здалека, як це часом у сні буває.

Ах! Це мої товариші прогульки! Будять мене, прикликають до дійсності, до життя.

— Куди це ти, Петре, діваєшся? Авта вже давно готові, всі на місцях, лише тебе одного бракує. О малий волос, що не покинули тебе тут. Скоро-скоро біжи з нами, бо тамті відідуть без нас!

Встаю, наче сонний. Ах! Чому ж вони не відіхали без мене? Так чудово мені тут мріялося.

Вертаючися до табору, я роздумував про це все. Я так бажав із кимсь порозмовляти, розказати свої переживання. Але кому я міг би щось таке сказати? Всі висміяли б мене. Тільки один мій приятель зрозуміє і вислухає мене. До нього я піду, все йому розкажу.

Це — дідусь Семен.

Скоро лише ми приїхали, я зараз відшукав дідуся. Все йому розказав, що я бачив і що мені привиділося. Дідусь слухав уважно, кивав головою, та мав дуже поважний вигляд. Я набрав відваги:

— А що найдивніше, дідусю, то це, що коли я мріяв про життя на королівському дворі і ввижався мені сам король, то це не був той німецький король, а таки наш, український. І, як не дивно, і палату цю, і всю її красу я бачив очима Українця. Я наче душею блукав там, по

Україні. Хоч я ще от таким маціцьким колись виїхав із дому і ніколи на очі не бачив наших памяток минулого. Я наче у сні бачив величаві будівлі, замки, палати. Дідусю, та ж у нас, на Україні були також колись свої князі й королі. О, коли б ми так мали свою державу! Я так хотів би стати лицарем і служити українській державі!

VIII. В ЛІСІ І ВДОМА

Я часто люблю блукати собі сам по лісі, по узбіччях гір, де ніхто не заходить, де вже не чути навіть ніяких голосів. Не люблю місць близько табору, де часто можна попасти на якісь смітники, якісь брудні папери, ганчірки або пушки з консерв. Усе це нагадує мені нашу бідність. А я хочу бути багатирем, хочу бути необмеженим паном просторів. Хочу бачити гору і ліс такими чистенькими. без усякого сміття. Де люди не кричать і не сміють. Де лише самі звірята спокійно й безпечно живуть собі в тишині, де мостять собі свої гнізда вільні птахи. Тоді часто мені здається, що я якась первісна людина, що я відкриваю щось нове, що я йду назустріч якійсь чудовій пригоді.

Ось, серед лісу розпостерлася несподівано зелена полонина. На ній уже зібрали сіно. Вона опукла, наче гладко обстрижена голова. Сонце яскраво освітлює полонину, вона з усіх сторін окружена лісом. Ліс темний, похмурний, мовчить, наче жде на щось. Я не знаю, на що жде ліс. Може на бурю, може на грім, а, може, на шум орлиних крил, або на шум літаків, на гарматній рев, на вибух бомби?...

Боюся сполохати тишину лісу. А мені нагло приходить охота качатися по молоденькій траві, кричати, сміятися. Ні, не можна!

Лягаю посеред полонини і дивлюся просто в небо. О, яке гарне, яке голубе небо, які легкі хмаринки плывуть собі до сонця! Плиньте собі плиньте! Є хтось, хто

стежити за вами, хто вас любить. Красуйтеся! Ваша краса даремне не пропаде!

О, як гріє сонечко... Я такий сонний. Піду он-там, до колиби, й пересплюся, там повно свіжого сіна. Воно майже під сам дах сягає. Виляжу майже на сам верх і за хвилинку вже засипляю.

Сплю й сниться мені, що я встромив руку у щось холодне й неприємне. Що це таке? Лід чи холодна джерельна вода? О, це щось таке недобре, мені треба збудитися, але не можу.

Насилу розплющую очі, розглядаюся, а потім витріщую очі від жакливої несподіванки. На моїй руці спочиває велика гадюка. Схоплююся, мов опарений. Наглим рухом відкидаю її геть від себе. Вона злісно шипить і скручується до скоку. Боже! Втекти, втекти чимскоріше! А тут мої ноги, наче з олива. Насилу, блискавкою зісуюся вділ, по сіні — і вже мене нема. Я втік.

Ну, що ж, із гадюкою не можу битися. Це ворог підступний. Утікаю якнайдалше від колиби. Там, видно, царство гадюк. Ліпше зроблю, якщо не буду входити їм у дорогу.

Манджаю собі далше. Під стрімкою скелею мала долинка, а ще нижче пливе й шумить потік. Гарно тут і затишно. Лягаю собі на долинці під скелею. Які тут дивні, покручені дерева. Виростають прямо із скельних щілин. Сосни й смереки свіжі й зелені, хоч виростають серед таких злиднів, хоч пють поживу прямо з каміння, зі скель, з піску.

Це, подумав я, так, як люди в таборі, хоч у яких недостатках і гризотах живуть, а таки свіжі й бадьорі — все ще чогось бажають, до чогось змагають, як ялиці, що пнуться до неба.

А долом, видно, росли тут предки цих дерев. Під моїми ногами таке погнуте, покручене коріння. Може воно колись було в землі в скелях, а вода його вимпла. Лежить таке покручене, а серед нього шпильки й шишки. Лягаю на цих шпильках, наче на мягенькій подушці. Як

тут тихо! Чи є тут яке живе сотворіння? Лежу тихо, не-поворотно.

І що бачу? З-під коріння дерев поволі, обережно вилазить мишка. Яка гарна, звинна й метка! Не знаю, чи побачила мене? Може ні, бо сміливо йде до мене. О, знайшла собі щось, якусь травичку. Стала на задні лапки, а передніми придержує травичку й їсть. Як гарно, як мило, така люба, мала мишка. І вона має свої присмаки, і вона добирає собі їжу. Попоїла, обтерла лапками вусики, оглянулася поза себе, так любо, гарно перекривила головку. А потім побігла під коріння дерев. Мабуть задумала якісь перегони чи фізкультурну вправу, бо то вбігала під коріння в якийсь укритий закамарок чи хідник, то знов верталася. Може оглядала своє господарство, а може хотіла переконатися, чи дощ, який падав уночі, не наробив шкоди. Довго я так тихо лежав і приглядався їй. Я міг зловити її в руку, так близько мене вона бігала.

А іншим разом я мав таку пригоду. — Йшов лісом досить довго і віддалився від дому на яку годинку ходу. Весняне сонце гріло, але не припікало. В лісі було тихо, тільки декуди чути було шум потічків, що перепливали десь під самими ногами і випливали раптом з землі. Я йшов задуманий, не розглядався, не шукав нічого. Йшов та йшов аж до втоми. Вкінці подумав, що вже треба мені спочити і знайшов затишне місце, де менше було дерев і сів на камені відпочивати.

Це була мала долинка серед горбочків, покритих лісом. Я содів собі й надслухував. Нагло мені видалося, наче б то недалеко щось пищить. Ого! — подумав — зараз буду мати представлення з мишами. Розглядаюся і знову чую виразно: пищить.

Що це може бути? І де? Нічого не видно. Ну, покажися, що ти, чи хто ти! Мені вже терпцю не стає. І показалося. Несподівано для мене вилізло майже з-під моїх ніг двоє маленьких сотворінь, завбільшки, як невеликі щурі. Але це не щурі. Здивований приглядаюся їм. Вони посуваються поволі, просто до мене.

Що це таке може бути? Сотворіння подібне до їжака

Як вони пищали та видиралися, але я щільно при-
тулив шапку до себе і біг чим скорше додому, до діда
Семена.

— Діду Семене! Дідусю! — гукаю на порозі стайні,
де дід якраз розмовляв із своїм „лошачком“. А дивіть-
но, що я вам за дарунок із лісу приніс!

— А що там таке? — зацікавився дідусь і викинув
люльку з рота. — Він узяв від мене звірятка, приглядався
їм, щось бурмотів. А вкінці гримнув на мене: І по якого
лиха ти забрав їх від мамі? Та ж це молоденькі бор-
сучки!

— В тім то й річ, — сказав я — що не від мамі,
дідусю, а прямо з кігтів ворогові — яструбові. От що.
І я розказав дідусеві, як я довго сидів і спостерігав цих
борсуків. І як вони були у великій небезпеці.

— Гм — сказав задумливо дідусь, — коли так, то
треба для них знайти якесь приміщення. От, найліпше
їм буде тут, у куточку стайні.

Дідусь поклав звірятка в якусь скринку і з'явся
в кутику стайні робити для них згородку.

Я бачив, що дідусь радий і тішиться ними. І мені
самому було дуже приємно. Спільними силами ми при-
містили борсучків, а потім пішли до одної старенької
тети, що мала корови тут побіч.

— Так і так. Дорога тіточко, дайте дрібку молочка
для наших вихованків.

І дала, бо хто ж міг би відмовити дідові Семенові
чогонебудь. Так ми дістали нових жителів табору. Вони
росли й розвивалися, а їли все, що попало. І так освоїли-
ся, так до нас привикли, що бігали за ногами, мов ті два
песики. Це викликавало велику радість і подив таборо-
вих дітей.

Моя сестричка, Леся не могла ними досить натіши-
тися. Щоденно приносила їм щось їсти, або дрібку вла-
сного молока.

— Дідусю, — питаю раз, а що ви думаєте з нашими
вихованцями зробити, як вони підростуть?

— Та що ж? Пущу їх у ліс і нехай собі там живуть.

Одного разу я мав з дідом Семеном цікаву розмову, Він несподівано запитав мене:

— Петрусю, а що ти вмієш?

Цей запит дуже здивував мене.

— Якто „що вмію“? Вмію все, що в гімназії повинен вміти: латину, математику, знаю мови: німецьку, англійську, музику, спів тощо. Ну, — і я ще вчуся.

— А чи подумав ти колинебудь, з чого ти будеш колись у світі жити?

— Та з чого ж, от покінчу науку й буду чимсь, може вчителем, може священиком або інженером. Та, щоб правду сказати, то я ще про це не подумав. Ще маю час вибирати собі звання.

— А якщо ти не матимеш змоги далі вчитися? Припустім, що наші табори й ваші школи будуть розв'язані. Або, якщо в світі станеться щось таке, що твої батьки не зможуть виживити тебе? Якщо ти мусітимеш якось сам заробляти на свій прожиток? То що тоді?

— Гм, що? То буду десь працювати лопатою, джаганом або й мітлою замітати вулиці.

— До мітли, до замітання є ще на світі такі старі дідусі, як я. До джагана в тебе ще замало сил, скоро змучишся. Тобі треба навчитися щось такого практичного, цікавого. От, як я це зробив. Я в часі своїх воєнних мандрівок засвоїв собі одно практичне звання, з якого я не раз хліб їв. Ану, піди зі мною, побачиш щось цікаве.

Ми пішли в сторону стаєн. Біля стайні, де стояв дідів „лошачок“ була мурована прибудівка. Ми пішли туди. Це було царство діда Семена. Тут він, — як казав, — проводить вільні хвилини. Я побачив невелику комору і аж губу роззявив від здивування. Чого тільки там не було! Яке страшне рапуття, барахло, якісь заржавілі залізяки, старі ланцюги, дроти, бляха, старе, поломане, погнуте начиння, бляшанки від консерв. Словом один величезний смітник!

Але мене зацікавило велике, наче в коваля, паленисько з міхом до роздування вогню, що й тепер, видно підсичуваний коксом, стало тут горів. А з другої сторони

під мала щось у роді звичайної кухні з грубим залізним блятом-плитою, легко похиленою в один бік і закінченою рівчаком.

Я подумав: до чого може кому придатися така по-килена кухонна плита? Та ж на ній горнець не вдеркнеться. Що до лиха, цей дід тут робить? Що має значити увесь цей магазин рапуття?

Тим часом дід засукав рукави і взявся до роботи. Підсилював вогонь, розігрівав спеціальне залізко на дрючку, винайшов якийсь бляшаний дірявий горнець і давав штудерно латати дірку. Він давав малу бляшану латку, наливав її циною, а де дірка була менша, вкладав у неї кусок мідяного дроту, який опісля з обох боків заклепував на ковалі. Я мовчки приглядався цій роботі. Дідусь також при праці нічого не говорив.

Вкінці, коли горнець був уже готовий, сказав:

— Так, Петрусю, ще я старий можу людям на щось придатися. От латаю жінкам начиння, бо тепер, по війні, годі дістати нове. За це вони мені, котра вареників, котра молочка від своєї корови принесе. Це я, бачиш, у війну таке робив, поза роботою в полі я латав старе і робив нове бляшане начиння і за це Німкені давали мені щось із їжі або з одягу. Так я заробляв.

Я запитав: — А звідки ви берете ці всі матеріали, які вам до цього потрібні?

— Ха, ха, ха, — засміявся він, — а звідки ж? Зі смітника, очевидно! А якщо ти цікавий, то зараз тобі покажу, як із смітників добувається гроші. Хочеш? Ну, то розпали сильний вогонь під цією плитою, але такий, щоб вона була червона.

Незабаром кухонна плита розпалилася до червоності. Дідусь вибрав декілька бляшанок від консерв, сплюснув їх, от зробив із них паляниці, поклав їх на розпалену плиту. І — і що? Яке диво! Вони почали сильно нагріватися, цина, яка їх спокювала, почала плисти срібним струмочком до рівчака з боку плити й до відерця водою кап-кап.

— От і маємо так потрібну бляхареві цину! Тепер,

по війні, ніде не можна її купити, Петрусю. Потрібні квася дістаю у Німців, міняю якраз за цину. А мідяного дроту й бляхи по наших смітниках є подостатком.

Я був захоплений дідусевою роботою і цими поясненнями. Все видалося мені таке самозрозуміле й легке. Я зараз узявся помагати йому. Підсичував вогонь, носив вуголь, дув міхом і подавав під руку, що потрібне.

— Ах, дідусю, — проспів я, — коли б ви й мене навчили на такого майстра, я поміг би своїй матусі. Вона майже щодня нарікає, що має діряві горшки.

— Навчишся біля мене, добре, що охота є. А тепер приглянься ось цьому рапуттю. Це все мій „матеріал“.

Відтоді я ніколи вже не міг байдуже перейти біля смітника. Я все знаходив там і заносив дідові щось пожиточне: то кусень бляхи, то мідяного дроту, то якусь бляшанку чи старе відро. Тепер вже в кожній вільній хвилині я забігав до робітні діда Семена і вчився бляхарства. Дідусь був вдоволенний, бо мав помічника і товариство до балачки. А я тішився, що навчуся чогось такого потрібного в житті.

Але про це я з ніким не говорив, боявся передчасно похвалитися. Думав, ану ж мені не стане терпеливості насправду навчитися, ану ж не витриваю і що тоді? Всі висміють мене. Ні! Вперед випробую себе, навчуся, а потім покажу, що я вмію! — І витривав.

Ходив я вже на цю науку більше пів року. Деякі роботи виконував вже самостійно. Одного разу я чув, мама нарікала, що їй брак такої малої ванночки, що в ній вона могла б щось випрати, або в потребі Лесю обмити.

Я щось придумав. Познаходив собі потрібний матеріал на смітниках і попросив дідуся, щоб скроїв мені таку й таку форму посуду й показав, як робити, бо я хочу сам щось таке змайструвати, власними руками. Дідусь згодився. Якраз незадовго мали бути імянини мамі і я хотів зробити їй несподіванку.

Над цією ванночкою я працював кілька днів. При-

готовляв матеріал, чистив бляху, складав. Це був, наче мій іспит на дійсного учня.

На жаль я дуже нетерпеливився і все хотів скоро зробити, та й поранив собі і дещо попарив квасом руку. Це дуже мене боліло і я боявся, щоб мама не спостерегла, що у мене рука поранена. А таки спостерегла. Але я сказав, що це дрібниця. На мамині імянини ванночка була готова. Такої прегарної ванночки я ще ніде в світі не бачив і не побачу. Вона одна, моєї власної роботи. Коли я приніс її додому і вручив її мамі, як дарунок від себе, мама не могла мені ніяк повірити, що це я сам зробив.

— Як, такий вітрогон, що лише по горах звиває, міг би щось таке позиточне зробити? Хвилинку подумала, а потім вдарила себе в чоло.

— Правда, — сказала — мій синочку, а покажи мені свою руку. — Вона взяла мою руку в свої долоні, погладдила її ніжно, подмухала на неї, як це роблять матері малим дітям, коли їх ручка болить, і сказала: — Бідна руця! Буба!

Це було мені невимовно любо і приємно, що я навіть не знаю, як сказати. Але я засоромився.

— Мамо! Але ж я вже не мала дитина, я вже великий.

— О, ти все будеш моєю дитиною! Ти все для мене мій малий, коханий Петрусь.

І приголубила мене до себе.

Тепер щойно я пізнав, як це добре вміти щось таке позиточне зробити, яка з того радість та користь. Я розказав батькам, як то дідусь Семен учить мене бляхарства. Вони запросили його до себе в гостину й не могли йому досить надякуватися.

ІХ. КОСТЮМОВИЙ БАЛЬ

Насамперед мав відбутися в таборі баль для малих дітей у віці, як моя сестричка Леся і молодших, а потім для більших учнів і пластунів, менш-більш такого віку, як мій і Стефці. І старші учні могли брати участь.

Миросьо, хоч старший, також хотів іти на баль. Всі діти і їхні мами в таборі заворушилися. Дитячий баль! Велика річ! Треба старатися про костюми. Ну, й треба робити ці костюми у великій тайні, щоб опісля мати приємність несподіванки.

По довгих нарадах з мамою і Лесею ми постановили, що Леся буде квіткою-рожечкою, а я буду блазнем-арлекіном. Добре. Мама взялася до шиття костюмів. Але сама не могла всього зробити. Пішла на нараду до кравецької робітні. Там їй показали зразки костюмів і журнали мод. Мама собі дещо відрисувала і скроїла, а дещо дала до майстерні, щоб там прикрасили й вигантували. Одного дня прибігла до нас Стефця й почала нас випитувати, які ми маємо костюми і як будемо перебрані.

А ми нічого, мов води в рот набрали. Мовчимо. Тоді Стефця надула губоньки і каже:

— Гарний з тебе приятель, Петре, навіть стільки не маєш довіря до мене, щоб сказати мені таку дрібницю. Хіба ж я не вмію додержати тайни?

— Та що, Стефцю, робиш мені докори? Чи ж це все аж таке важне? Цих кілька днів можеш ще якось видержати. Не гнівайся.

Потім прийшов Миросьо. Та й показалося, як Стефця вміє додержувати тайни. Він нам сказав, що вона у великім секреті звірилась йому, що вона буде перебрана за царівну.

Миросьо сказав, що він напевно візьме участь у маскараді. А саме тому, щоб Стефці зробити несподіванку.

Я сказав: — Якщо ти думаєш додержувати секрету, як Стефця, то йди собі з Богом.

Тоді Миросьо почав просити нашу маму, щоб йому допомогла зробити костюм. Мама обіцяла, а вкінці і я приобіцяв свою поміч. А то, знаєте, Миросьо хотів виступити в костюмі лицаря, таким, якого напевно ніхто не буде мати. Хотів Стефцю цілком затьмити цією несподіванкою. Він мав мати на голові шолом, а лице цілком закрите. І цілий він мав бути у сріблистій зброї. В руках мав тримати щит і спис. Так, це не були жарти.

І яких тільки тут костюмів не було? Тут і різнобарвні квітки й сама весна, обсипана ціла дрібними квітками. А ось коминярчики з циліндрами на головках, з драбинками й шнурами на плечах. А тут карлики з бородами й вусами, в спічастих шапках, і лісові гномики і гриби, і журавель та жабки.

Вся ця барвиста юрба йде з комічною повагою через сальо й кланяється наліво й направо і кидає мамам і знайомим руками поцілунки. Ні! Я не знав, що усе це може бути таке гарне! Справді оплатився ввесь труд мамів та вчительок.

По хороводі розпочалися танці. О, з якою повагою кланялися малі кавалери своїм дамам! Як провадили їх у танець!

Ми й сміялися й дивувалися. А ці малі діти, наче актори на сцені. По танцях ми побачили різні сценки. Перша, це була „Спляча царівна“. Діти стали колом і співали пісню, а в середині засипляла царівна „на сто літ“. Потім царевич будив царівну і відбувалося дуже гарне весілля.

Пізніше була сценка в лісі, де виступали квітки, гномики і грибки. І ще одна: „Бузюк та жабки“. А на кінець малі коминярчики під такт музики і співу показували гарні вправи. Помучені танцями та іграми діти побігли до буфету.

Потім директор УНРРА сказав до всіх гарну промову по-англійськи, а один пан переклав її на українську мову. Він сказав, що з наших гарних, розумних дітей виростуть пожиточні для світу люди. І ще щось таке говорив, але не міг докінчити, бо дітвора з криком радості оточила його, тому, що він приніс із собою солодощі й овочі. І він зачав обдаровувати дітей.

Ще один танець. Ще кілька комічних сцен, де надто малий танцюрист просить велику панну до танцю, вона йому відмовляє, а він засоромлений іде в куточок салі й ковтає сльози першої в житті невдачі. В це вмішується мама, втихомирює, обтирає заплакане личко, піднаходить відповідну пару до танцю — і балъ продовжується.

На кінець забави з'являється фотограф і робить
знімки всіх разом і кожної дитини зокрема. Ми забира-
ємо нашу розбавлену квіточку Лесю і йдемо з батьками
домом. Що радості, скільки щебетання моєї сестрички!
Скільки солодких, любих маминих і татових усмішок!

А за тиждень наш баль. Добре, що дитячий відбувся
скоріше. Ми могли оцінити його добрі й невдалі сторони.
Ми могли дечого навчитися. На наш баль могли прийти
старші учні вселюдної школи, молодші юнаки з пласту,
учні нижчої гімназії. Старші пластунки і пластунки зай-
малися приготуванням буфету та грали в оркестрі. Вони
також стежили за порядком на салі. Все було заздалегідь
обдумане й уладжене. Між запрошеними були наші
батьки, вчителі й уся пластунська старшина. А ми всі
такі були цікаві, тремтіли з цікавості й зворушення.

Прийшовши на салю, ми переконалися, що наші спо-
дівання не були даремні. Прегарні костюми, саль чудово
прибрана, ярко освітлена. А тут і маски і якісь незви-
чайно влучно придумані казкові постаті. Приглядаючись
цікаво і не годен пізнати, хто це такий криється під ко-
стюмом. І щойно згодом, по рухах, по голосі пізнаєш, хоч
як намагаються маски змінити й голос.

Я добре вивчив свою роль арлекіна — колись такого
я бачив у цирку. Роблю різні сміховинні міни, рухи
й штучки. Всі сміються, зачіпають мене, кличуть із усіх
сторін. А я щокращу маску прошу до танцю, то буцім то
хочу свою нашмінковану пику обтерти об її шовковий
рукав, а вона борониться, втікає. Це так, зрозуміло, поки не
посходяться всі до салі. Такий вступ.

Поволі саль заповнюється. Старші сідають собі до-
овкола, а нам починає пригравати оркестра до танцю. На-
решті є вже майже всі. Але я не бачу Стефці. Де ж вона?

Коли вже всі пари усталилися до дефіляди, нагло всі
аж завмерли від подиву. З'явилася Стефця в костюмі ца-
рівни, без маски. А яка ж вона була гарна. Все втихло
і приглядалося їй, як вона йшла з гордо піднесеною го-
лівкою, з ясними кучерями довкола чола і з блискучою
короною на голові.

Стефцю! Стефцю! Я ніколи не думав, що ти можеш бути аж така гарна! Я навіть не вмів би описати її краси. Стефця квітка, Стефця метелик, Стефця ягідка і лісова фея! Сукня на ній якась наче із газової, рожевої мряки, усіяна дрібними квіточками, а на плечах червоний, оксамітний плащ, обшитий горностаєм.

А яка вона вже велика в цьому довгому вбранні — майже доросла панночка. Поволі підходить, до нас. Хлопці, онесмілені блеском її краси, якось не вміють просити її до танцю. Дівчатка заздрісно споглядають на її дуже оригінальний костюм.

А я? Що я? Я блазень! Не трачу голови від Стефціної краси. Нехай собі забагато про себе не думає! Прискакую до неї і виробляю найкомічніші міні, які лише вмію. Стефця сміється так дуже, аж сльози виступають на її віях і сама подає мені руку, з заохотою до танцю. Ми йдемо в першій парі. О, який я гордий із себе і Стефці! Царівна і блазень! Чи не смішно, чи не надзвичайно? Моя мама спостерегла нас. Киває мені головою і яка ж вона рада! Ми пускаємося у вир танцю. Перший вальчик, потім коломийка. Я, мов шалений, іду в присюди. Так бавлюся і не спостерігаю, як скоро минає час.

В перерві мама кличе мене до себе:

— Петрусю, я така занепокоєна, дотепер нема Мирося. Не знаю, що таке могло статися, чому він досі не прийшов на баль. Я дала йому ключ від нашої кімнати і він мав у нас перебратися та незабаром прийти сюди. Де він забарився? Що це таке може бути, що його нема?

— Може він, мамо, забрав свій костюм до себе і може там його збиточні братчики та сестрички пошкодили, що? Може б ти, мамо, пішла й подивилася, що там таке, чому його нема?

— Ще хвилиночку заждемо, — шепнула мама — а потім піду, подивлюся.

Якраз музика почала пригравати до танцю, я віддалився від мами, коли оце сталася велика несподіванка. Насамперед вбігли на сальо два хлопчики, перебрані за пахолків і затрубіли в трубки: Та-та-та! і знову та-та-та!

Так на всі сторони салі. Все втихло, оркестра перестала грати. І всіх наче засліпило від цього срібно-золотого явища. В дверях з'явився молодий лицар, цілий у сріблостій та золотій зброї, із щитом і списом у руках, із шоломом на голові і з закритим обличчям.

Всі звернули на нього очі з радісним очікуванням. Що то буде? Що то буде? А він, з голосним дзенькотом остріг, попереджуваний пахолками, перейшов сальо, пошукав очима Стефці, підійшов до неї, віддав спис і щит пахолкам, приклякнув перед нею на одно коліно і німим жестом попросив царівну у танець. Без одного слова!

Оркестра зрозуміла. Заграла менуета. Миросьо якраз прекрасно знав цей танець. Танцював зі Стефцею поважно й цілий час мовчки. Я вмисне пішов у танець зараз у другій парі за ними й пильно приглядався їм та порозумівався з моєю мамою очима, наче посилав їй телеграми: „Бачиш, як чудово! Гляди, як гарно все вдалося!“ А мама відповідала мені очима: „Бачу, синочку, й дуже тішуся“. А Стефця? Ах, що з нею діялося! Вона то червоніла, то блідла, часто в танці робила помилки, була розсіяна.

То вдивлялася в свого лицаря, то безпомічно розглядалася по салі, наче шукаючи помічі, розвязки загадки. Я бачив, що наша несподіванка цілком удалася. Стефця не пізнала Мирося! І я дуже тішився.

Скінчився танець. Лицар відпровадив царівну на місце, приклякнув перед нею й поцілував їй ручку. Ні! Чогось такого не сподівалася ні Стефця, ні всі гості! Потім з цілою повагою пахолки подали йому спис і щит і він вийшов із салі з тими самими гонорами, з якими прийшов, під звуки труб.

Так несподіванка цілком удалася. Ніхто в салі не пізнав нашого Мирося.

А Стефця вже ледви на ногах трималася зі зворушення. По хвиловій мовчанці зробився на салі шум. Дівчата обступили Стефцю й зачали допитувати її, хто це був той лицар? Може, який пан, може, який студент університету, а, може, який актор? Ні, вона не знає. І не знала справді, що їм відповісти. А вони думали, що вона

таїть, вмісне держить усе в тайні, не хоче сказати. Вони були озлоблені. Шепотіли між собою, відсунулися від Стефці. Це було їй неприємно, до плачу. Вона побігла до матері мамі (її мамі тут не було) й задихана говорила: „Пані бачили, з ким я танцювала? Не знати, хто він такий? Хтось зажартував собі з мене! Ех, коли б я знала, хто він такий!“

Мама нічого не відповіла, тільки здвигнула плечима. А потім несподівано сказала: „Нахилися, Стефцю, до мене, я тобі поправлю волосся, бо розвіялося“. Стефця бачила, що мама цілком байдужа до цієї справи й звернулася до мене:

— А ти, Петре, не знаєш, хто він такий? Як же це може бути, що ніхто не знає?

Сіпала мене за рукав, а я вайлувато вдивлявся кудись у куток салі, боцім то не до мене говорили. Стефця ще хвилинку покрутилася біля нас і пішла танцювати. Ми обоє тихенько засміялися.

Тим часом я спостеріг Мирося. Він незаметно всунувся до салі, вже без ніякого костюму, одягнений, як звичайно. Примістився біля оркестри. Я підійшов до нього. Ми сміялися до себе, це був усміх очей.

Нагло, мов бомба, впала між нас Стефця і зразу накинулася на Мирося: „Ох, ти лінтяю, куди ти зашився? А тут така сенсація! З'явився якийсь такий незвичайний незнайомий і танцював зі мною! Але що ж, без слова, без одного словечка! Ні, чогось такого я негодна зрозуміти! Скоро, скоро відшукай його. Він ще десь мусить бути в таборі. Чей не запався в землю! Біжи! Вже!“

Але Мирось, з добре відіграною байдужістю махнув зневажливо рукою.

— Стефцю, чи ж це оплатиться? Не буду ж я ловити вітра в полі. Ех, я сьогодні якийсь такий тяжкий! Ні, радше вже остануся тут.

Стефця відійшла обурена і гнівна.

На другий день аж гуділо в цілм таборі. Всім дуже подобалася сцена з лицарем й були дуже цікаві, хто такий. Мирось прийшов до нас, він був дуже веселий.

Аж тут несподівано вбігла до нас Стефця. З очей її три-скали іскри гніву й злости. Бігала по кімнаті й порскала, мов гнівна кицька, та раз-у-раз підкидала головку назад, а кучерява чупринка аж зіжилася. Вкінці станула перед нами обома, підперлася в боки й давай говорити нам неприємні речі:

— То так? То ви такі мої приятелі? То ви так мене пошили в дурні! Цілий табір уже знає і говорить про це, що той лицар, не хто інший, а ти, Мироську! А я, мов сліпа, нічого не знала по нинішній день! Так, я не знала, бо мої приятелі тримали все переді мною в тайні! Ото маю приятелів! Я більше вже не хочу вас знати!

І вона буцім то відходила, але що ми не бігли за-вертати і перепрошувати її, то вона вернулася від дверей.

— Але мусиш признати, Стефцю, — сказав Миросько, — що все прекрасно вдалося. А яка гарна з тебе була царівна! А як чудово ми обоє танцювали!

На ці слова Стефця зразу відмінилася. Подобріла. Десь-то подівся її гнів.

— О, — сказала Стефця, — а як усі товаришки за-видували мені. Лицар, то справді з тебе, Миросю, був скінчений. А де твій костюм? Ах, я вмираю з цікавості побачити цей костюм!

Ми пішли до шафи й почали всі троє оглядати ко-стюм. Стефця була ним захоплена. Оглядала кожну пряжку, кожну бляшку.

— О, як гарно, прегарно вшитий! А скільки праці й труду.

— А все це на те, щоб тобі зробити несподіванку — сказав задумано Миросько.

— А все таки, я воліла б була знати все це наперед.

— Ех, Стефцю, пощо ці докори? Головне, що все так прекрасно вдалося. В цьому якраз увесь чар жартів.

Х. СТРАШНА ПРИГОДА

В нашому таборі багато говорилося про те, що ми живемо на самій грядниці Баварії, що ми заледве на кілька кілометрів віддалені від Австрії.

— От, — казали деякі — вистане перейти цю невеличку віддаль та завдати собі дещо труду, щоб досягнути шпиль гори, і ви вже на грядниці Австрії, а там чудовий вид. З одної сторони Баварія, з другої Австрія. Прекрасно!

„Гм, — думав я не раз — грядниця. Я ще ніколи в житті не бачив, як виглядає грядниця держави. Що там властиво є? Чи на грядниці стоїть військо, чи яка сторожа? Чи дуже бережуть грядниці?“

Про це я обережно розпитував знайомих, але ніхто не міг дати мені ясної відповіді. Одне лише було певне: на грядниці закопані стовпи і є погряднична сторожа.

А, не вважаючи на те, є багато таких одчайдухів, які переходять грядницю. Вони ходять до Австрії, до Югославії, а навіть до Італії. Пощо? За чим? А от, деякі втікають звідти сюди, а з Баварії геть. Чому? Бо їм там або тут не вигідно. Ну, й ще чому? А, деяких переслідують влада за погані вчинки, за злочини. Ага! А ще є й такі, що переносять через грядницю різні товари, крам, якого тут або там немає. І за ці товари вони кажуть собі дуже дорого платити. Це зрозуміле, бо вони такий перехід через грядницю можуть дуже дорого переплатити. Їх можуть арештувати, посадити до в'язниці, наложити на них грошову кару. А навіть можуть їх і вбити. Чому? Ну, якщо грядничний сторож спостереже такого й візвезе його, щоб задержався, а він втікатиме, тоді сторож має право до нього стріляти, а навіть і вбити. От, таких то людей називали в нас у таборі паскарями або пачкарями.

Всякі розповідання про грядницю взагалі дуже цікавили мене. Мені було цікаво побачити якихось таких таємничих людей, які перекрадаються через грядницю. Цікаво було побачити й сторожу, чи вона дуже грізна і за-

Нічого подібного! Хіба я збився з правильного напрямку, хіба зайшов у якісь безвісті, куди ніколи ніхто не заходить? Ще хвилинку, ще підійду далше, он, за це узбіччя, спочину собі й вернуся додому. Я рішуче задалеко й непотрібно зайшов. От і ще один закрут, тут уже мушу відпочити. О, навіть буде де! Там під скалою видніє якась напів розвалена, змуршавіла колиба. Так, правдива колиба! Он там, на малій площі серед скель, мов гніздо ластівки, прямо приліплена до скелі. Як це добре! Тут я собі відпочину. І я попрямував до колиби. Задумував там відпочити й може заснути на пів годинки, а потім вертатися додому, не знайшовши нічого подібного до границі.

Коли я вже дещо наблизився до колиби, нагло наче хто зловив мене за плече і задержав на місці. Мені здавалося, наче щось у мені шепнуло: „Не йди туди, не йди! Завернись!“ Але я в цю мить відкинув усі вагання. Що це таке, чи я добре чув? Людські голоси! Ну, слава Богу, а я боявся зайти туди. Люди, ах, як це добре! Може які Німці, а може часом наші з табору. В кожному разі, приємно. Напевно варять собі каву, а, може, й який підвечірок, бо вже досить пізно.

Зразу я хотів гукнути, або кинути камінчик, щоб їх налякати, але опісля рішився підійти тихенько до легко відхилених дверей і зробити їм своєю появою несподіванку. Так я й зробив.

Тихенько підійшов до відхилених дверей і — і що ж я побачив! На долівці колиби сиділо кругом чотири чоловіки. Але які ж страшні, з диким видом, чорні, брудні. Вони, мабуть, сварилися між собою, бо кричали, вимахували руками, тицяли один одному затиснені кулаки перед очі. То знову реготалися грізно і глумливо. Я стояв, мов укопаний, від жакливої несподіванки. Вони ще не спостерегли мене, але що буде, якщо спостережуть? Мороз перейшов мені по спині, ноги угнулися. Боже! Та ж це якісь озвірілі, дикі бандити! Які ж вони зарослі, кудлаті, мабуть, місяцями небриті.

Де я попався! Нагло один із них добув із кишені

малий мішечок і вискипав щось на долоню та витягнув долоню на середину кола. А від того чогось аж ясно стало в колибі. А в нього, на долоні, саме сонце заграло всіма проміннями й барвами веселки! Всі нахилилися до середини, над тим чимсь. Ожкали і цмокали дико та висловлювали свій подив якимись мовами, яких я не розумів, хіба деяке слово похопив. Це була якась мішанина російських, французьких, а може й італійських та турецьких слів. Деякі такі слова я чув між чужинцями по таборах і розумів. Так я довідався, що те, що той чоловік тримав на долоні, це були бриліанти. Так, правдиве, дорогоцінне каміння, якого я ще ніколи в житті в такій кількості й без оправ не бачив. І я зацікавився, хотів наблизитися й придивитися.

А вони тим часом зачали сварню наново. Може це були речі крадені, або зрабовані, а може вони їх прямо пачкували через границю? Мені нагло прийшла думка, що це якісь небезпечні люди й що це недобре, що я побачив їхні скарби.

Майнула думка: А що буде, якщо вони побачать, що мають свідка? Ні, краще я віддаюся неспостережно. Це знайомство не для мене! Воно небезпечне, краще мені зараз відійти!

Я хотів, як мога найтихіше, віддалитися та, на жаль, це мені не вдалося. Чи двері порушилися, чи пісок заскрипів під моїми ногами, досить, що драб, який сидів лицем звернений до мене, нагло схопився на рівні ноги, його страшні, набіглі кровю, очі стрінулися з моїми очима і — я побачив у них смерть для себе. Я мигом відвернувся і хотів відійти, а він, мов той тигр, скочив, ухопив мене за обшивку від блюзи і силою кинув на середину колиби. Всі схопилися на рівні ноги, мов їх хто пружиною підкпнув догори, обскочили мене і почали про щось кричати різними мовами. Я ще не тратив зимної крові. Показав рукою на наплечник і сказав одно, як я думав, зрозуміле для всіх, слово: „Турист“.

Вони засміялися глумливо та кричали:

— Поліцай, ем-пі, агент! — Одня потряс мене за

барки і крикнув: „Дойч?“ (себто чи я Німець). Я сказав: „Українець“. Це вони зрозуміли і один із них почав допитувати мене ломаною російщиною, змішаною з німецькими словами і кожне моє слово переводив тамтим якимось диким есперантом.

Я говорив спокійно і щиро, що я зайшов сюди przypadково, що часто ходжу так самотньо по горах, бо люблю природу і пригоди. А сьогодні я вмисне вийшов, щоб побачити границю. Вкінці я чемно просив їх, щоб мене пустили, а коли можуть, щоб показали дорогу до границі.

Але вони кожне моє слово приймали глузом.

— Ти турист? — казали. — Ти ніякий турист, ти поліційний пес, агент, шпигун! Знаємо таких невинних! Тебе спеціально вишколили і післали сюди, щоб ти приловив нас! А чого тобі до границі? Ага, там уже жде на тебе поліція і дасть тобі нагороду за наші голови, ти поліційна собако!

Тут вони зачали штовхати мене попід ребра, копати, бити. Мені сльози виступили на очі.

— Боже, Боже! За що вони мене так мучать?

І далше вели глумливий допит:

— Ти поліційна собако! Якщо ти турист, то чому ти не йшов, як звичайно туристи, зі співом, явно-славно до колиби? Чому голосно не отворив дверей, а підійшов навшпиньках, підслухував, підглядав нас? О, таких, як ми, ти не здуриш!

Справді! Вони говорили правду. Якби я був кинув каміньчик, гукнув, так, як я це зразу хотів зробити, то може вони були б утекли яким таємним виходом і я не мав би цієї жакливої стрічі. О, чому я не послухав внутрішнього голосу? Цей голос ще в останньому моменті перестерігав мене перед вступом до колиби! Це напевно був голос мого ангела-хоронителя.

Я не перестав просити й заклинати їх, я впевнював їх, давав їм слово честі, що того, що я тут чув, чи бачив, не скажу нікому. Нехай лише пустять мене спокійно. Але це, мабуть, ще дужче їх розлютило, бо, по короткій нараді, вони нагло схопилися, кинулися, мов хижі звірі

на мене, викрутили мені руки взад і звязали, а потім іще й ноги, так сильно, що прямо не міг рушитися. Кинули мене в кут колиби і взялися до своєї роботи, так, наче б то мене й не було між ними.

Один із них добув коробку із золотими речами, вони розложили їх на підлозі. Там були прегарні годинники, брошки, перстені — все, мабуть, зрабоване, може від яких помордованих людей — і почали ділитися. І знову сварилися і скакали собі до очей. Довго це тривало, поки поділилися. Вкінці добули ще вязку паперових грошей. Там були й німецькі марки, й італійські ліри, й американські долари. Поділилися ними по рівній частині. Коли вже всім поділилися, почали приготувляти собі їжу. Пожирали шматки мяса й хліба, ковтали, мов дикуни, а все це запивали смердячою горілкою-самогоном.

Я несміло попросив їх, щоб і мені подали мій наплечник, бо і я хочу їсти. Я думав, що їм від їжі відношення до мене повинно було поправитися. Де там! Вони скаженіли далше. Замість їжі приложили мені до грудей набитий наган і приказали мовчати. Тепер я жалувал, що взагалі упокорився й знизився до просьби перед такими звірями.

Наївшись, вони справді повеселішали й почали на свій лад забавлятися моїм коштом. Брали по черзі револьвер у руки й прицілювалися раз до моєї голови, то до грудей. Вони любувалися моєю тривогою, якої я зразу не міг скрити.

Коли ця гра повторювалася, я постановив собі не показати ніякого жаху, а дивився цілком байдуже прямо їм в очі. Вкінці їм це знудилося. Відбули якусь важну нараду. Два лягли спати, а два інші пильнували мене, пили й курили. Коли вже смеркалося, ці два нагло зірвалися на рівні ноги, вибігли надвір, побули там хвилину, може переконувалися, чи нема кого близько колиби, а потім ухопили мене, один за голову, а другий за ноги і винесли на двір. Мене опанував невимовний жах. Що вони зі мною зроблять? Я зрозумів. Це вже моя смерть!

Вони не хотіли вбивати мене в колибі, де легко міг

хтось зайти і все могло виявитися. Я бачив над собою зоряне небо й потиху молився. Моя рідня, батьки, сестричка, стали мені мов живі перед очима. І нагло прийшла мені на думку пересторога пана Дмитра. Так, він мав рацію, гори Альпи не такі безпечні, як це мені здавалося. Та було запізно.

Але про що оце я думаю в останній хвилині свого життя? Та ж мені треба зробити іспит совісти й збудити в собі жаль за гріхи! Бо ж за хвилинку моя душа опустить тіло! Ох, коли б хоч убили зразу, коли б не знущалися!

Це все блискавкою перемчало через мою голову. Перед нами, в темноті зарисувалися обриси верхів скель. Так, я зрозумів, ми вже над пропастю, вся моя надія на рятунок пропала. А якщо б так крикнути, може хто почує? Ні, це ні нащо не придасться, всюди гробова тиша. І ще одна думка мучить, як убють, чим? Я не бачив, щоб вони брали із собою револьвер.

Несподівано вони затрималися. Де? Дивлюся в темноту. Боже! Це ж пропасть! Боже, рятуй! Уже розумію! Розбійники розгойдали моє тіло й я повис у повітрі. Мимоволі з жаху я крикнув. Смерть. Кінець...

Нагло я почув сильний удар у голову в плече. Що це таке? Чи камінням кидають на мене? Але ж я падаю, лечу вділ! Ні, це я так вдаряю собою об скелі! Я кочуся в діл! Мабуть не досить сильно розгойдали мене, не досить далеко кинули, а стіни провалля в цьому місці не були досить стрімкі.

Недовго я так котився вділ, нагло моє тіло натрапило на якийсь опір і задержалося. Я мав руки зв'язані і не міг переконатися, що це таке, де я. Коли охолонув від першого нелюдського жаху, став собою повертати, витягнув голову й обличчям доторкав оточення. Так, я переконався, що це корч. Господи! Слава Тобі! Може я ще врятуюся. Ах, коли б лише бандити не дізналися, що я живий. Я постановив лежати, якомога найтихіше, щоб успокоїти їх і приспати їх сторожськуність. І я зробив добре. Хвилину панувала тиша, а потім я почув досить високо над собою голосну розмову бандитів. Вони

мабуть надслухували, а що я лежав тихо, думали, що вже по мені, й спокійно відійшли до колиби.

Рана на голові боліла й пекла мене, але я не міг собі нічого порадити, бо був звязаний. Пробував скинути шнур з рук, але мої зусилля на ніщо не придалися, тільки шнур відався сильніше в тіло. І ще одне. Я подумав, що через мої рухи можу ще скотитися вділ, бо не знати, який міцний цей корч, що я на ньому задержався. Я лежав тихенько, без руху. Все тіло боліло мене, але я був щасливий, я був живий.

Мені не лишалося нічого більше, як поміч Бога. Я почав щиро молитися, просити Господа Бога, щоб післав мені якийсь рятунок, щоб помилював моїх батьків, які певно дуже занепокоєні моєю відсутністю.

Так я лежав до рана. Не знаю, чи задрімав бодай на хвилинку. Нарешті почало світати, я втішився. Може вдень звідкись прийде рятунок.

Найбільше я боявся бандитів. А що буде, як вони вернуться? Що буде, як побачать, що я живий? А з другої сторони я подумав, що повинен якимось дати про себе знати. Я властиво повинен гукати, кричати, інакше ніхто не дізнається, що я тут, хоч би я й рік лежав, а мої за мною шукали.

Що його робити? Корч, на якому я повис, держався досить добре, наді мною були ще якісь корчики, так, що згори певно мало що мене видно. О, коли б я мав вільні руки! Я якимось міг би хапатися цих корчиків і видобутися наверх, а так... Ну, але кричати треба.

Вже було майже полудне, сонце почало припікати немилосердно, спрага й голод мучили мене. Я постановив крикнути. Притулився дужче до корча, щоб мене згори не було видно й крикнув з усеї сили.

Гомін пішов по дебрі, по пропасті, відбився від скель і вернувся до мене, якийсь такий глухий, наче з бодні. Хвилину я ждав у смертельній тривозі: Ану ж вернуться бандити. Але ні, не вернулись. Надія вступила в моє серце. Може хто почує мене, може Бог змилується наді

мною. Я постановив гукати що деякий час, от-так раз на пів години, бо боявся, що ослабну, що мені не стане сили. Раптом я пригадав собі, що в кишені блюзи є в мене коржик. Але як його добути? Я підігнув ноги й зігнувся вдвоє, кишеня знайшлася близько моїх уст. Тоді я якось губами, носом і зубами добув коржик, обережно зложив його на землі і почав, мов пес, їсти.

О, як я боявся, щоб він не скотився вділ. А як він мені смакував! Ба, але від солодкого коржика мені дуже захотілося пити. Розглянувся я уважно довкола й побачив, що наді мною росте мох. А чим він живиться? Тут мусить бути й деяка вогкість. Я клякнув і щіпнув зубами дрібку моху. Справді, він був вогкий, тут із скелі слезила дрібка води й живила мох. Я смоктав холодний вогкий мох і так гасив спрагу.

Тепер зачав я роздумувати, як мені розв'язати руки й ноги. Я знав, що мушу це зробити, якщо не хочу тут марне пропасти. Розглянувшись уважно, я побачив вистаючий гостро, наче ніж, кусень скелі, обережно присунувся туди, піднявся на коліна і почав терти зв'язаними руками об гострий камінь. Це було дуже важко й вичерпувало мої сили. Що деякий час я відпочивав і кричав: „Го-я-гі! Го-го!“ І знову продовжував свою роботу. По деякій часі я почув, як щось наче сповзнуло по моїх пальцях. Це був перерізаний шнур. Слава Тобі, Боже. З радости я аж крикнув. Скоро звільнив руки, розтер їх, розрухав, доторкнув насамперед рани на голові, яка на сонці дуже мене пекла, а потім розв'язав собі ноги. Коли я вже міг стати на ногах, мені було так, наче я щойно на світ народився. Я розглянувся довкола, зблизився до місця, де ріс мох, поскубав дрібку холодного вогкого моху, приложив до рани на голові й перев'язав хустинкою. Від того мені полегшало. Потім я почав обережно розглядатися на всі боки. Ухопився руками куща й заглянув вділ і догори.

На жаль, лише на те, щоб переконатися, що для мене не було вже ніякого рятунку. Вдолині страшна, дика пропасть, а наді мною, вище кущиків, гладенька скеля.

Ніяких виступів, ні рістні, ні коріння, нічого такого, за що я міг би вхопитися. Пропав я, пропав навіки!

Якщо скоро не надійде поміч іззовні, то я ніколи не видобудуся звідсіля. А поміч не надходила. Я кричав і кричав, аж охрип. Нічого. Вже настав вечір. Я шнурами прикріпив себе до куща і змучений, голодний почав дрімати. Ледве почало світати, я прокинувся і усвідомив собі своє безнадійне, страшне становище. Крикнув декілька разів, а потім замовк від безсилля й голоду та упливу крові і лежав, мов дерев'яний, до полудня. Сонце дошкулювало мені, спрага й голод мучили мене, я крикнув ще кілька разів, а потім опанувала мене апатія й неохота до життя. Я вже хотів умерти...

Коли оце несподівано мені вдалося, що я чую людський голос. Я крикнув. Так, виразно хтось відповів мені. Хтось є! Хтось дізнався про мене! Хто це? А може це бандити? А нехай уже діється воля Божа. Я крикнув ще раз, встав на ноги, висунувся з куща й глянув угору. Так, там стояв якийсь мужчина. Кричав, розмахував руками, давав мені якісь знаки, але я нічого не розумів.

Потім він на хвилину віддалився й знову вернувся. І, о щастя! Він спустив мені довгу ливву, таку, як її альпіністи звичайно носять із собою.

Я зрозумів. Я повинен цією ливвою оперезатися й він витягне мене догори. Ухопив я дрожачими руками ливву й почав оперізуватися, але зрозумів також, що ніколи не зможу цього зробити. Мої руки стали якісь, мов ледяні, мов дерев'яні. Я не володів ними. А потім я, мабуть, втратив приємність і не знав, що вже зо мною далше діялося.

Коли я очунав, розплющив очі, побачив, що вже не знаходжуся над пропастью, а лежу на травичці на якійсь площі. Молодий і гарний мужчина нахиляється надо мною й подає мені щось пити з термосу. Я пю жадібно, а рівночасно приглядаюся цьому чоловікові.

Це хтось такий мені знайомий, хтось, кого я знав давніше і призабув. О, яке знане мені обличчя, а яке змінене, гарне й змужніле! Так, я знав це обличчя, коли

воно ще було зовсім молоденьке! А я, я тоді був ще малий, я був ще зовсім малим Петрусем. Нагло пізнаю і скрикую на радощах:

— Курт, Курт! Чи це ти? — кажу по-німецьки.

— Певно, що це я! — сміється він.

А це він, знаєте, той самий Курт, син німецького бавера, в якого мої батьки колись тяжко працювали. А він, цей Курт, надо мною, малим Петрусем, колись страшенно знущався.

О, як він тішиться, що я ожив, очуняв. А я знову слабну з вичерпання та із зворушення, що це якраз він — Курт! Він пригортає мою голову до грудей і приговорює до мене ніжно й пестливо, наче старший брат:

— Но, но, не вми мені тут, ти малий Петраку, малий дурнику!

Я обіймаю його за шию й шепчу:

— О, Курт, мій спасителю, мій коханий, мій дорогий, мій приятелю!...

Він рятує мене, як може, добуває з наплечника то ліки, то їжу, напуває, кормить мене.

Коли я вже трохи прийшов до себе, до сил, він розказав, як вирятував мене. Скоро він спостеріг, що я ослаб і не можу користуватися поданою лінвою, прив'язав другий її кінець до дерева, спустився по лінві до мене, об'язав мене, сам знову видряпався вгору, а потім здобув мене. Я допитував ще, як це сталося, що він зайшов сюди, в такі безвісті?

— Це було так, — розказував Курт. — Я йшов із товаришами-альпіністами на два дні в гори. Ми мали осягнути оцей шпиль, там, бачиш? Вони пішли звичайною туристичною дорогою, а мене наче що торкнуло скоротити дорогу, перетяти, прийти перед ними так навпростець на умовлене місце, де ми мали стрінутися. Ці безвісті я вже дещо знав із давніших прогульок. Я йшов жваво наперед, щоб розпалити ватру й заварити чай перед приходом товариства, коли я несподівано почув твій крик. А тепер я вже знаю. Це Боже Провидіння спрямувало мої кроки сюди, щоб я міг тебе вирятувати. Я. розу-

мієш, я, а не хто інший! Господь Бог дав мені цю ласку, щоб я міг направити те зло, яке я тобі колись у дитинстві, може й несвідомо, зробив. О, Петре! Я відтоді, коли ти мене знав, багато змінився.

Я подав йому руку, він стиснув її й ми довго мовчки дивилися один одному в вічі. Наші очі розмовляли про те, чого не могли висловити уста: про горе, про муки, яких нам молодим не щадили гіркі воєнні часи. Я вичитав у його очах щире, дружнє відданість, а він у моїх прощення й забуття. Це була розмова очей двох друзів, які нарешті віднайшли себе, по довгих літах розлуки.

А потім Курт схопився й пригадав:

— Слава Богу, що ти живий, а я мушу повідомити своїх товаришів, де знаходжуся. Вони, мабуть, уже зайшли на місце і непокояться моєю відсутністю. Незабаром вони будуть тут і допоможуть мені перенести тебе в долину.

І він добув мисливський ріжок, та й зачав довго й жалібно пригравати, так, немов він сам знаходиться в небезпеці. Від часу до часу прикладав до уст руку, звинену в трубку й кликав: „Го-я-гі! Го-го!“ Що було далі, не можу розказати, бо я часто втрапив пам'ять і, мабуть, дістав гарячку. Наче крізь сон чув я голоси товаришів Курта й бачив їх, наче крізь мряку. Я чув, що кладуть мене на коц і несуть кудись, що спотикаються по камінню, по скелях. Ще раз я відзискав притомність у нашій кімнаті, ще раз побачив зажурене обличчя Курта, а побіч залите сльозами, але й радісне, найдорожче в світі обличчя моєї матері.

А відтак перележав я кілька неділь у лікарні. Там відвідували мене Мирон і Стефця. Вона була дуже зацікавлена моєю пригодою. Оповідала мені, як то всі старші пластуни й спортсменці табору протягом двох днів і ночей шукали мене по горах. Як вечорами йшли із смолоскипами, як гукали, кричали, як заглядали в кожний яр, у кожен прогалину, та надаремне. Як вкінці прийшли помучені до моїх батьків і з жалем заявили, що їхні розшуки не увінчалися успіхом. Коли так Стефця оповідала

Того дня, коли ми мали виїжджати з табору, вже зрана заповідався наш виїзд дуже врочисто. Насамперед ми, пластуни, зібралися на площі серед табору. Звязковий здав рапорт командантові. Ми всі станули на „струнко“ й дивилися в сторону, де відбувалося піднесення нашого українського прапору. Потім відспівали дві пісні: одну побожну „Боже Великий“, а другу пластову „Цвіт України й краса“. Потім наш командант видав нам ще деякі прикази й ми пішли до церкви на Богослуження. По тихій Службі Божій ми скоро побігли по свої наплечники, бо вже ждали на нас авта. В одну мить авта наповнилися веселим гамором і сміхом. Повиходили таборяни, мами ще з якимись вузликами з їжею, батьки з поуками та пересторогами.

„А вважайте там, не пускайтеся сами на озеро, бо можете потопитися!“ — „А вчіться насамперед плавати, а потім сідайте в човни, бо як човен перевернеться, то буде вам »амінь«“. — „А не запускайтеся заглибоко в ліс, бо можете заблудити!“ — „А вважайте, одягайтеся тепло, бо в горах ранки й вечорі холодні!“ — І так не було кінця тим наукам та пересторогам. Нам здавалося, що деякі батьки були б охоче своїх доньок і синів постягали з авт, так вони боялися цього озера. А ми, ні! Що нам? Ми відважні!

Вкінці вже надбігли всі ті, що спізнилися, й ті, що ще щось там забули. Задихані, вскочили до авта й ми рушили в дорогу. Я мав, розуміється, біля себе невідступних Мирося і Стефцю. Мені було так весело й любо, що я хотів кричати й сміятися на все горло.

Миросьо говорив якісь нікому не потрібні небилиці. Стефця, стоячи посередині авта, хиталася й падала то в одну, то в другу сторону, мов п'яна. Ми ловили її серед сміху та жартів. Її золота чупринка також сміялася й блистіла в сонці, її ямочки на личку також сміялися. І ця наша веселість була така заразлива, що всі, ціле авто, почали без ніякої причини сміятися й співати веселі пісні.

Ми навіть не спостерегли, коли наш шофер прегарним луком завернув із шосе над озеро. Щойно, коли

авто спинилося і ми мало що не попадали ниць, спостерегли, що ми вже над озером.

Що за краса! Всі лише ахнули й охнули від подиву. Але не було часу приглядатися. Треба було чимскорше забирати манатки й мельдуватися, хто куди належав. Наша старшина була тут уже попереднього дня і все вже було приготоване на наш приїзд. Дівчата мали замешкати у великій, довгій бараку, де колись жили полонені, а ми хлопці в шатрах. Тепер дівчата пішли до своєї квартири, а хлопці забралися жваво розпинати шатра. Винаходили відповідні, дещо підвищені місця, розпинали шатра, обкопували їх рівчаками, для відпливу води, носили ялові гілки, щоб вистелити в середині, уставляли польові ліжка, добували ковдри й коци. Словом улаштували все на довший побут.

Дівчата робили те саме, лише що їхня праця була легша, бо вони мали готову „хату“. А тим часом у таборній кухні вже варилася для нас страва. Варили її привезені з нами кухарі.

Ми обидва з Миросем працювали щиро, аж зіпріли. Стефця щораз прибігала до нас і сміялася без причини.

Ми кидали за нею ялиновими гілками, проганяли її геть і кричали, щоб нам не перешкоджала в роботі. Вкінці, десь коло полудня, вона прибігла задихана і сказала, що ми конечно мусимо піти з нею і побачити, як вона влаштувалася. Ми пішли.

Барак, де вона мала мешкати, мав партер і щось в роді поверху, а властиво, це було горнище, але гарне, освітлене і просторе. Воно було поділене на кілька кімнат. Зараз у першій від малих дерев'яних сходів, з краю стояло ліжко Стефці. Дійсно, вона влаштувалася гарно, вимпла долівку, застелила ліжко, повісила на стіні малий килимок, а на ньому ікону Божої Матері, на віконці поставила квітки. Ми висловили їй свій подив і хотіли ще хвилинку побалакати, але одна старша пластунка прогнала нас мітлою геть і сказала, що нам не вільно „волочитися“ по дівочих кімнатах.

А втім уже й так дався чути дзвінок на обід. Скоро

ми мали трохи заняття: молитву, фізкультурні вправи, науку плавання, деякі реферати на різні теми, крім того ми мусіли прятати й мали дижури в кухні.

Зате по обіді цілий час належав нам. Ми могли собі йти в ліс, на ягоди чи гриби, могли плавати чи що. Нераз ми, бувало, годинами приглядались, як Німці ловили рибу в озері. Вони завішували впоперек озера прямо-вісно сіти, долом обтяжені і так покидали їх на ніч. А на другий день витягали й просто руками добували з очок рибу, що в очка залізла, а назад ніяк не могла добутися. Це було дуже цікаво.

Наша трійка майже все трималася разом. Разом ми плавали, разом збирали гриби, оріхи та ягоди. Я думав, що кожний повинен збирати для себе, а при нагоді передати і своїм батькам до табору, де не було ягід. Не так Миросьо. Він усе мав якусь вимівку: „Я не люблю ягід. Від оріхів мені недобре, а з грибами такий клопіт! Ти бери, суши їх, сляй на нитку, посилай додому, багато мороки“. І він звертається до Стефці: „Стефцю! А возьми собі мої ягоди!“ Або: „Бач, які зрілі орішки я для тебе знайшов, Стефцю!“ Або: „О, який величезний, здоровий мій гриб! Возьми собі його, Стефцю! Ти дівчина, якось скорше порадиш собі з ним, звариш або всушиш“.

А вона то ще губоньки надує й дається просити та просити, покіль прийме дарунок. А тоді усе це скоро до коробочки та додому, до своєї мамі.

Нераз я хотів Миросеві звернути увагу, щоб він післав децю своїй мамі, але чомусь не смів мішатися в його справи.

Одного разу, щось Миросеві прийшло до голови. Він уроїв собі, що він уже справжній моряк, хоч плавати ще не вмів. Одного дня, коли старших хлопців не було на озері (вони відпочивали), він відчепив човен, запросив до нього Стефцю й поїхали вдвох на середину озера. Я це бачив і воно мене трохи здивувало, чому Миросьо не закликав мене до компанії. Але нехай там. Я не люблю нікому накидатися. Приглядався збоку всьому мовчки.

Виплили вони на середину озера. Нічого. Коли оце

нараз несподівано човен зачав чомусь на місці крутитися. Чи попав в якийсь вир, чи підводну струю, не знати. Миросьо веслує й веслує, а човен на місці і тільки хитається. А Стефця скрикнула тривожно і встала. Від того човен захитався ще дужче й перехилився в один бік. Я думав, що він ось-ось перевернеться, а вони потонуть. Скоро скочив до шатер по старших хлопців. Вони вибігли на беріг і крикнули до Миросю, щоб не веслував, вони прийдуть з поміччю. Скоро посідали на понтон, поплили до них, причепили їхній човен до свого й притягнули до берега.

Стефця була бліда і вся дрожала, а Миросьо був дуже знервований. Відтоді командант оселі заборонив тим, які не вміють плавати, запускатися самотужки на озеро. Миросьо почав дуже пильно вчитися плавати. Бувало цілими годинами кисне у воді. А Стефця ані руш, боїться холодної води, пищить. Що то нераз сміху було.

Від якогось часу Миросьо став якийсь такий дивний, все задуманий. Буває, ходить, голову понурить, замислений, щось сам до себе бурмоче. Аж раз, коли ми були в лісі, виявилось, що це таке. Миросьо пише вірші! Не знаю, що саме його так надхнуло. Він показав мені новий, гарний зшиток і сказав: „Це буде наш спільний зшиток, разом будемо собі в ньому записувати свої твори“. Я згодився.

Ми повідумували собі дуже поетичні псевдоніми. Я заглянув до зшитка — в ньому було вже декілька Миросевих віршів. Вони мені навіть досить сподобалися. Цей зшиток мав бути нашою спільною власністю і ми мали берегти його перед очима інших, навіть перед Стефцею. Відомо, які дівчата, зараз усе розтрублять по оселі.

Та хоч як стерегли ми свій зшиток, а Стефця таки зловила нас раз на гарячому вчинку, коли ми його хопливо ховали. Миросьо якось незручно подав мені його поза плечі, а я гарячково сховав до течки.

— Гарно, гарно! — розгнівалася Стефця. — Ви щось від мене скриваєте! Покажіть мені зараз, що це за зшиток! Такі то з вас приятелі, не маєте до мене дрібки

довіря. — Кінець-кінців Миросьо якось перед нею викрутився, а я із зшитком утік. Другим разом вона несподівано з'явилася з-поза дерева, якраз у моменті, коли я писав вірш. На щастя, ще був час сховати зшиток. Стефця, обурена до краю, заявила:

— Я вже маю досить цієї таємничості. Вічно якісь тайни передо мною. А таки знайте, я цей зшиток ще колись від вас украду! Я мушу збагнути ваші тайни!

Цих погроз ми не брали поважно. Стефця нерозлюбляла в злості так погрожувати, а звичайно не виконувала своїх погроз.

Якось раз ми обидва з Миросем пішли до лісу, полягали там під великим розлогим буком і мріяли. Нараз Миросьо вхопив за перо й записав у зшитку вірш. Потім лежав мовчки й дивився на небо. Поведінка його була така незвичайна, що дуже мене зацікавила. Я взяв зшиток в руки й перечитав:

„О Стефцю прекрасна, з синіми очима!
Твої коси, наче тая верба над водою.
Коли доросту, то — вженюся з тобою . . .“

О, волів не читати, не знати Миросевої тайни! О, як мені прикро, як сумно стало. Миросьо „доросте й ожениється зі Стефцею“, а я? Що тоді станеться зо мною? Ні, про ці речі я ніколи не думав. Чому Миросеві якраз Стефця прийшла на думку при писанні вірша? Та ж у таборі стільки гарних дівчат. Він повинен був властиво подумати, що то чейже я повинен, як доросту, оженитися зі Стефцею. Я ж знаю її давніше від нього, ще від дитинства. Вона мені, наче друга сестричка, всюди і все вона зо мною. Разом ми пережили стільки горя і тривоги ще там, у фабричному місті, разом переживали й радісні дні. А тепер? Певне все це мусить скінчитися?

Сиджу, наче здеревілий, наче скам'янілий. Боюся, щоб Миросьо не ворухнувся, щоб не глянув на мене. Він напевно вичитав би мої думки з мого обличчя. Ні! Це не може бути! Він ніколи не довідається! Він мій приятель. О, опанувати себе, не дати по собі пізнати! Так, Миросьо

„доросте“, та ж він і так на два роки старший від мене, а який великий і гарний! О, він скоро доросте, він уже тепер молодий мужчина. А я? Правда, я вигнався високий, але який там ще з мене мужчина? О, коли б я був уже дорослий! Ні, не я, Миросько „доросте“ скоріше. А Стефця вже тепер майже доросла панночка.

Я мушу опанувати себе. Ні, ніхто не дізнається, що я пережив у цій хвилині. Задержу холод і розвагу. Я маю ще щось в житті, щось, що мене манить, чим я живу й віддихаю. І я маю свою мрію! Я взяв перо й записав:

„О, гори, гори високії!

О, яри, яри глибокіі!

Я люблю вас, я кохаю вас!

Коли вас не бачу, я тужу до вас!“

Потім скоро встав і без слова, не прощаючися з Миросем, відійшов. Так, нехай собі там прочитає! Це моя відповідь, молодого, відважного юнака.

Незабаром мала у нас відбутися пластова ватра, перший раз у літньому таборі. Ми, пластуни дуже пильно приготувлялися до неї. На програму складалися промови, деклямації, співн, а вкінці ще й сміховинка. Ця остання точка дуже цікавила всіх нас. Та ніхто не знав, хто з нею виступатиме, бо звичайно виступали пластуни з сатирою, тому ніхто наперед не мав знати. Це мала бути несподіванка. Звичайно, хлопці приготувляли собі, а дівчата собі. Бувало так, що взаємно висмівали й критикували свої хиби, але не злобно. Ані я, ані Миросько не мали цим разом виступати. Ми лише помагали при вирівнюванні площі, носили дрова на ватру тощо. Ми того дня мали велику журбу. Зраня вже ми запримітили, що десь нам щез наш зшиток. Ми ніяк не могли його знайти. Не могли пригадати собі, де ми його мали останній раз: чи де в лісі, чи над озером, чи в шатрі? От лихо! Ходили, шукали, даремне. Шукай тут по лісі! Шукай вітру в полі. Шукай вітру в полі, голки в фірі сіна!

Ми робили свою роботу, але вона нас не дуже тішила. Все думали про те, де подівся наш зшиток. Нарешті

смерклося, розпочалося свято. Було багато запрошених гостей, наша, пластова команда і майже всі мешканці нашої оселі. Погода була чудова, ватра блистіла на тлі темного неба, зарису гір і чудового дзеркала озера. Справді було незвичайно врочисто, гарно. Ми оба з Миросем сиділи побіч і тримали себе за руки. Нам було добре. О, які ми були щасливі! Як бадьоро й весело лунав наш спів. А як захоплювали й поривали нас добре вибрані декламації. Йшла точка за точкою, свято добігало кінця. А на кінці несподіванка. Виступив з сатирою один пластун. Дісталось там і адміністрації, і кухні, і нам, пластунам. Весело лунав сміх і брава.

А потім? Що сталося потім? Хто виступав, ану, вгадайте? А Стефця, наша Стефця! А в неї в руках — що це таке? О, наближається до ватри, буде читати. Ні! Це неймовірне! Чогось такого ми від Стефці не сподівалися ніколи. Миросева рука залізним обручем стиснула мою руку, яка дрожала від схвилювання. Ми скамяніли від здивування й обурення. Ми негодні були ворухнутися. У Стефці в руках був наш зшиток! Вона сміло й ясним голосом зачала читати наші поезії, як це вона сказала: „Твори невідомих авторів“. А за кожним віршем лунають гучні сміхи і оплески. А за кожним віршем сім мечів болю проколювало наші серця. Нас наче на хрест прибивають, нас, наче роздятнених виставляють на людське позорище. Але чому так сміється аудиторія? Хіба у цих віршах є щось смішне? Ми ж їх писали зовсім поважно! З чого ж тут сміятися? Цього ми ніяк не могли зрозуміти. Кілька разів Миросьо хотів уже схопитися на рівні ноги, бігти, вирвати їй з рук зшиток, але я на силу здержав його.

— Миросю — шепнув я, — пануй над собою, не роби скандалу. Не забувай, що ми тут сьогодні господарі, маємо у себе запрошених гостей. Не забувай, що ми пластуни. Кріпися, Миросю, видержи! Не дай нічого по собі пізнати!

І він послухав мене, видержав до кінця. Я з боєм спостеріг, що деякі товариші догадуються чні це вірші, й крадькома зглядаються на нас та перешіптуються.

Я прибрав байдужу міну й „кам'яне обличчя“. Дивіться скільки хочете, — подумав — однаково нічого не вичитаєте з моєї маски!

Вкінці свято скінчилося. Як лише можна було відійти, ми побігли вбік на нараду. По короткій нараді рішили нічого не давати по собі пізнати, так наче не нас торкався увесь цей скандал. А Стефці ми поприсягли дати тверду научку. Вона мала бути виконана в найближчих днях. Плян мав уложити кожний зокрема, а по нараді виконати спільно. Перед Стефцею ми мали задержати повну байдужність і холод.

На це ми не потребували довго чекати. Зараз на другий день, коли ми обидва йшли до лісу, Стефця задихана дігнала нас і з мінкою лицемірної невинності сказала: „Ах, вибачте, мої дорогі хлопці, я вчора припадково знайшла ваш зшиток. Ось він, звертаю вам його! Вчора по ватрі ви так скоро щезли, що я не мала часу це зробити“.

Миросьо став блідий-блідий від обурення, не міг слова промовити й зробив жест, наче б хотів узяти зшиток, хотів простягнути руку. Але я скоро усунув його на бік, уклонився Стефці й сказав:

— Вибачте, ласкава пані, тут зайшла якась помилка. Ми ніколи в житті подібного зшитка не мали. Прошу, зверніться з ним до кого іншого! До побачення!

Я ще раз уклонився, зробив півоборот і скоро разом із Миросем відійшов. Я бачив, як на обличчі Стефці відбилося здивування, а потім біль упокорення. Так зачалася „научка“. Нехай же тепер носить з своїм зшитком.

На щастя я пригадав собі, що на ньому не було прізвищ власників, лише наші псевдоніми, а їх ніхто не знав. Кутиком ока я ще бачив, як Стефця бліда стояла ще деякий час мов укопана, на місці, з опущеною вділ рукою, в якій держала нещасний зшиток. Як потім, із спущеною сумно головою поволі відійшла.

Але на цьому ще не кінець. Скоро ми мали її провчити розуму ще гостріше. По короткій нараді уложили

ми плян — я подав проєкт, а Миросьо його одобрив. І так: Ми знали, що Стефця страшенно всього боїться, і постановили закрастися вечором до дівочого бараку, завинути сплячу Стефцю в коц і винести надвір. На випадок, якби вона кричала, заткати їй уста заздалегідь приготованим кнеблем. Усе це ми мали виконати так, щоб вона думала, що її пірвали бандити.

І це ми зробили.

Коли в таборі була проголошена нічна тиша, ми не пішли спати, лиш обережно закралися до дівочого бараку. Дівчата вже збиралися кластися спати. Ми сховалися під дерев'яними сходами в сінях і терпеливо ждали, поки всі позасипляють. Коли всі вже вийшли на горище, Миросьо підсадив мене вгору і я викрутив у сінях жарівку. Ми тихенько примістилися на своєму місці. Все заповідалося добре. Ми чули, як дівчата молилися, вмивалися й розмовляли перед сном. Нагло дижурна сказала до котроїсь, щоб переконалася, чи входові двері замкнені на ключ. Вона скоро збігла по сходах і крикнула, що в сінях темно, мабуть хтось викрутив, чи вкрав жарівку. За хвилинку все таки напмацки зайшла до дверей, щоб переконатися, що в них нема ключа, бо ми його заздалегідь витягнули.

На нещастя, коли вона з криком повідомляла про це дижурну, котрийсь із нас необережно трунув якусь мітлу, вона впала й наробила лоскоту. Ми здеревіли, стривожилися, пізнали, що це недобре. Але постановили не виходити, поки барак не успокоїться. Тим часом, замість успокоїтися, на горищі нагло зачався якийсь незвичайний рух. Всі нараз почали говорити і кричати. Декілька дівчат збігло на долину і зчезли в темноті. Ми зміркували, що нас мабуть відкрили, й порадилися, що нам годі вже буде сьогодні виконати наш плян.

Навшпиньках висунулися з сіней і нишком перебиралися до свого шатра. Вже ось-ось мали його досягнути, коли оце нагло хтось наче виріс перед нами. Це був вартовий.

— Стій! — крикнув. — Хто це волочиться поночі,

після давно вже проголошеної нічної тиші? Скоро зі мною, кроком руш! До звязкового!

І попровадив нас. О, горе! Щойно тепер ми спостерегли, що увесь табір освітлений, усюди стоять стійки, всі на ногах, ніхто не спить, словом поготівля. Ах! Чого ми наварили!

Нас привели до звязкового, а там уже командантка дівчат і декілька панночок жваво про щось розповідають. Нема вже сумніву, нас взяли за бандитів. І що ж тепер буде?

Звязковий гримнув на нас і почав допитуватися: де ми ходили поночі, куди, звідки? Побачив у нас коц та кнебель...

— А це що таке? Кого ви хотіли обезвладнити? Що це мала бути за нічна авантюра?

Ми мовчали і тим лише погіршували своє становище. Нам було соромно й ніяково так прилюдно признаватися до своїх намірів. Укінці звязковий приказав:

— Завтра рано до карного звіту, до команданта! А тепер — спати!

З важким серцем ми пішли спати, але якось нам не спалося до рана. То ми хотіли втікати з табору, то признатися, то ні, на ніщо не могли рішитися. Вкінці я заявив Миросеві, що я сам говоритиму, а він нехай мовчить. О, якого ми натворили бешкету! Зараз зраня ми побачили, що справа наша дуже поважна. По ранішній молитві і ранніх звітах ми стояли, наче на шпильках, і ждали, коли командант приступить до обговорення нашої справи. Але він лишив собі її насамкінець. Після полагодження всіх інших справ, приказав нам обом іти за собою до канцелярії. Щастя ще, що не захотів нас чекати прилюдно.

— Ну, хлопці-юнаки, — зачав він — гарно ви мені тут поводитесь! Волочитесь по ночах, заколючете нічну тишу. Ба! Маєте сміливість у якихось ближче мені невідомих і підозрілих намірах закрадатися вночі до дівочого бараку! Що це все має значити? Що ви маєте на свою оборону? Справа ваша дуже погана. Ну, що? Говоріть!

— Пане команданте, — зачав я — ми не думали нічого злого. Хотіли лише налякати одну дівчину, бо... бо вона трохи негарно з нами поступила. Вона висміяла нас прилюдно. Ми хотіли дати їй малу научку.

— А чи можете мені сказати прізвище цієї дівчини і сказати, яка це була справа?

Ми мовчали, поглядаючи один на одного. Була прикра хвилина внутрішньої боротьби. Сказати, чи ні? Як поступити?

Коли оце нараз із грюкотом відкриваються двері і до кімнати, як бомба, влетіла Стефця.

Хто дав їй знати, що ми тут? Хто сказав їй, що це якраз у цьому моменті вона має стати предметом розмови? Чи підслухувала під вікном? Чи, може, відчула на віддаль, в якій ми скрутній ситуації?

Командант устав і підійшов до неї. Здивовано підняв догори брови на знак невдоволення з такого нечуваного порушення пластової дисципліни.

Стефця не дала йому часу на запити. Вона почала скоро, задихано, крізь плач:

— Пане команданте, прошу вас, пустіть їх. Вони тут нічого невинні! Це я... я всьому винна... так, я винна всьому скандалові і нещастю! То вони мене хотіли вночі налякати й покарати за мій поганий учинок!

Тут вона жваво вкоротці розказала, як вона викрала наш таємний зшиток, як потім виставила наші писання на прилюдний глум. Ми були дуже зворушені цим оповіданням. І на команданта таке щире самообвинувачення Стефці зробило помітне враження. Вона закінчила:

— Мене прошу покарати, не їх. Я поступила погано, не по-пластовому. О, я погана, препогана дівчина! Не знаю, чи вони зможуть колинебудь простити мені?!

— Гм, — сказав командант — ти повинна їх перепросити. Думаю, що вони подарують тобі, коли твій жаль такий щирий.

І Стефця кинулася перепрошувати нас. Чогось такого ми ніколи не сподівалися. Вона із щирістю молодшої, нечемної сестрички пригорнулася вперед до мене,

а потім до Мирося, й заплаканими усточками цілувала нас по лиці, по носі, по чолі, а дрібненькі її сльозинки змочували наші обличчя.

Ми стояли зніяковілі. Не знали, чи випадає нам обганятися від неї? Чи радіти? Чи відповісти на ці перепросини і як? Миросьо стояв червоний і помітно зворушений. А я? Мене це мало зворушувало. Вона вже раз перепрошувала мене так ще тоді, коли ми були маленькі, коли я ще не вмів читати, а вона це відкрила, хоч я намагався це затаїти.

— Ну, — пробурмотів під вусом командант — це можна було зробити через подання руки...

А Стефця:

— Ах, пане команданте, вони мої такі щирі друзі, вони мені любі, мов брати! О, ох! — знову розплакалася. — І я так дуже каюся свого поганого вчинку! І... і я їх обох так дуже, дуже люблю!

Ці останні слова вона сказала, вже вибігаючи з кімнати, в самих дверях.

Командант усміхнувся сам до себе, походив по кімнаті із заложеними за спину руками, потім станув перед нами:

— Все одно, хлопці, порушення таборової дисципліни було, отже й кара мусить бути. Тому сьогодні ви обидва не підете з нами на прогульку. За кару маєте викорчувати отой пеньок, що там посеред бічної доріжки до лісу. Знаєте, котрий я маю на думці? А тепер до адміністратора, він видасть вам потрібне знаряддя: джагани, лопати!

— Приказ, пане команданте! — Ми вклонилися.

— Скоб! — Розмова була закінчена.

В таборі панував рух. Всі вибиралися на дальшу прогульку, а ми йшли по джагани. Але ми ніяк не сумували. Нам було якось так легко на душі й відрадно, наче який тягар спав нам із грудей. Ми умовилися, що заждемо десь на боці, поки всі виїдуть із табору, а тоді до роботи. Так ми й зробили. Пеньок був досить великий, а земля довкола нього затоптана, кам'яниста, тверда. Ро-

І... і що сталося? Ми, всі троє, лежали як довгі на землі догори ногами, пеньок був вирваний, а ми втрапили рівновагу й попадали „ба-бах“, як довгі. Це впровадило нас у шалений гумор і веселість. Ох, як ми всі троє сміялися! Прямо качалися від сміху. Й ото нараз сталося чудо: Ми знайшли спільну мову — мову юности — сміх! Ми сміялися й сміялися і не могли здержати себе. На radoщах вхопили пеньок і винесли з великою парадом серед дотинків і насмішок, що, мовляв, не будемо вже на ньому збивати собі ніг, йдучи до лісу.

А потім робота вже була легка й приємна. А яка мила була наша розмова! Несподівано ми знайшли слова до розмови зі Стефцею, десятки, сотки слів, яких нам дотепер чомусь бракувало. Стефці прийшла до голови чудова думка.

— Ви тут, хлопці, засипайте яму, а я зварю вам чаю. Я маю в себе цукор і чай.

— Чудово! — скрикнув Миросьо. — І я також ще маю дрібку цукру, зложимося! Зараз принесу!

— А я маю солодкі пиріжки, що мені їх прислала мама. Буде підвечірок! — сказав я.

Стефця недалечко, над озером, розклала маленький вогник і на вилках завісила над ним їдунку з водою на окріп. Цей чай зварився так скоро, що ми мусіли дуже поспішати з роботою, щоб захопити гарячий.

Я вже навіть не вмію сказати, який це був чудовий, пресолодкий чай, хоч чути його було димом. Смаковитий чай, прегарна, весела розмова!

А вони, там, на прогульці, думають, що нас покарано! Смішне!

Цей день був для нас найщасливіший.

ХІІ. ТАЙНИ ГІР

Скоро скінчилося наше дозвілля на літній оселі. Треба було вертатися до звичайних занять у таборі, до праці. Під час перебування в оселі я не міг робити самотніх прогульок у гори. Тут панувала сувора дисципліна і обо-

в'язував безоглядний послух. Ніхто не міг нікуди самітно волочитися. Про кожний наш крок мусіла знати команда оселі. Зате в таборі я користувався більшою свободою рухів.

Та раз закортіло мене знову запуститися глибше в Альпи. Мене не переставала вабити їхня грізна таємничість. І я знову пішов. Перебування в оселі зміцнило мене і я дещо змужнів. Я бажав поборювати перешкоди, перескакувати якісь забори, двигати щонебудь, боротися з кимсь. Отже вибирав собі найбільше недоступні урочища та урвища, просувався, мов вуж, між скелями, держався догори. То ліз, то йшов безупинно. Я прагнув змучення, втоми, бо відпочивши, був тепер такий сильний, що ніщо мене не мучило. І вибирав найбільш недоступні місця, де мабуть ніколи не стояла людська нога. По дорозі — тут і там — зловіщі таблиці й надписи сповіщали, що колись такі, а такі на цьому місці скрутили собі в'язи та повбивалися. Вкінці я опинився в китловині, так густо й тісно оточеній височезними, грізними скелями, що з неї мабуть уже нікуди виходу не було. Змучений, зіпрілий приляг я під скелею і відпочивав. І не знаю, чи я відпочивав, чи мріяв, чи може, заснув. Раптом я прокинувся, наче на чийсь заклик. Я розплющив очі і побачив похилену над собою людину, якогось юнака. Він дивився на мене якимись чистими і ясними, але ніби порожніми очима, з яких душа наче десь утекла. Це мене вразило. Це був дуже вродливий юнак, високий, кремезний і стрункий. На ньому гарний баварський народний одяг, який ще підносив його вроду. Ще поки він промовив, я пізнав, що це Німець. Юнак цей чемно відозвався до мене по-німецьки: „Боже помагай, мій хлопче!“ І почав зі мною розмову:

„Мій хлопче, я знаю тебе вже віддавна. Я не від сьогодні слідкую за тобою. Знаю твої самітні виправи й мандрівки. Знаю твій молодечий, внутрішній пал, який не дає тобі спокою й щораз жене тебе вперед. Знаю також, чого ти тут у наших горах шукаєш“.

Він випростувався і сказав урочисто, а zarazом гріз-

но: „Ти, хлопче, шукаєш тайни гір!“ — Почувши ці слова, я затремтів. Я пізнав, що це якийсь несамовитий юнак. Він відгадує людські думки. Я склав руки, наче до молитви, й почав його просити: „О гарний юначе, коли ви це знаєте, то допоможіть мені знайти цю тайну, допоможіть її відкрити. Ах, як я цього бажаю! Коли б я міг, я б попереносив ці гори з місця на місце. Коли б я мав силу велетня, я порозколював би їх надвоє, щоб збагнути, що вони в собі криють! Це щось, що має чар, таємне й привабливе!“

А він: „На це не треба сили велетня, треба лише вміти мовчати і задержати повагу, треба вміти поводитися, як мужчина. Чи чуєшся досить сильним, щоб піти зі мною?“

— О, з вами я пішов би всюди, навіть до пекла! Ведіть мене, прошу вас!

А він, наче надумуючися, водив своїми дивними очима довкола, щось бурмотів, вкінці промовив до мене:

— Ходім!

Ми йшли поміж скелями й найбільш недоступними проваллями. Він провадив, але я скоро спостеріг, що він мабуть тому провадить, бо знає дорогу. А властиво треба було б його провадити. Він спирався на двох палицях і наче пізнавав ними дорогу. Юнак цей був сліпий. Він нічого не бачив, а до того й ледве тримався на ногах. Я подумав: „Він тяжко пошкоджений війною“.

В одному місці росла групка мізерних сосонок, у підніжжі скель. Сліпець розхилив їх і нагло я побачив у скелі заглиблення. Він напмацки знайшов укриті двері і при помочі якоїсь непомітної пружини відкрив їх. Земля задрижала нам під ногами, двері усунулися і ми звійшли в якийсь темний коридор. Довго ми йшли так мовчки. Перейшли якісь лябіринти, минули декілька закрутів. Вкінці він пристанув і поклав палець на уста. Ми опинилися перед важкими кованими дверима. Він з трудом усунув якісь запори, потім відкрив двері. Показалася величава, склеплена саля, яка нагадувала і церкву і якусь бібліотеку або музей. Тут було досить ясно й можна

було розрізнити предмети, хоч я не знав, звідки походить світло. Мені здавалося, наче самі стіни фосфоризують. Вони, наче самі з себе, горіли якимось вічним, теплим світлом. І враз я побачив стільки предметів, на яких це світло заломлювалося всіма барвами веселки, що я не знав, на чому спинити зір. Стояв, наче вкопаний, наче причарований тим усім, що я тут побачив. Краса цієї салі переходила красу печери, яку я бачив з паном Дмитром, а навіть красу королівських саль. Стіни тут розмальовані, різьблені та золочені. На них картини, що представляли сцени подвигів давніх німецьких лицарських дружин. То знову діяльність славних, хоробрих королів і цісарів. То здобутки вчених і звичайних робітників та винахідників. Я не знав, куди звертати очі, переносив зір із чудово оздобленої стелі на ще кращі стіни. Я пив і пив красу цих малюнків, наче міцне вино, аж мені в голові крутилося. Потім я ступив кілька кроків наперед і побачив різьблені полиці, повні грубесних книг, наче ті євангелія. Книги були оправлені в шкіру й золото. А ще глибше на столах стояли майстерно вироблені моделі зброї від найдавнішої, примітивної до найновішої прецизної або потворної і грізної.

Словом тут, наче в музеї, нагромаджено все, що здобув геній німецького духу протягом тисячоліть. Мовчки, в мальовничому захопленні любувався я цією красою і силою.

Але це ще не все, що я тут побачив. Я поволі, тихо й обережно йшов далше, на кінець салі, де посередині було щось наче вівтар у церкві. Що це? Чи престіл якогось монарха? Чи відпочивальня якоїсь казкової царівни? Так, тепер уже добре бачу. Це ж предмети, які так добре знаю. Це штудерно уставлені кусні зброї з недавньої жорстокої війни. Поломані кусні танків, попробивані стрільнями, поломані, попалені крила літаків і знищені цівки гармат. Усе це прикрите зверху оксамитним, пурпуровим накривалом прикрашеним золотом і самоцвітами, червоними, мов кров, рубінами й, наче сльози, перлами. А на цих руїнах зброї, на цьому престолі з окса-

миту — хтось спочиває. Хтось, у напів лежачій поставі, наче віддихає, наче спить. Так, це хтось живий.

Підходжу тихенько, навшпиньках, ближче.

„Спляча царівна!“ — Молоденька, прегарна жінка, не жінка, янгол чи фея з казки? — Жива, жива, тут у підземеллі, така чудова, свіжа, що, здається, за хвилину відкриє очі й промовить. Блиск її неземної краси затемнює мій зір. Я протираю очі і знову дивлюся й не можу надивитися. О, яка вона величава!

На ній біла з золотом шата на взір грецьких богинь, що лишала відкритими плечі й руки, розпущене довге волосся, прикрашене вінцем із дубового, золотого листя. Праву руку з королівським берлом опустила, наче у безвладі, вділ — у лівій, дещо піднятій вгору, держить срібний лавровий, обсипаний бриліянтами, вінець, таким жестом, наче бажає покласти його на голову якогось лицаря.

Краса цієї неземної істоти так полонила мене, що я в молитовному захопленні скинув свою шапку й, ставши на коліна, забув, де я знаходжуся, що зо мною діється, втратив пам'ять часу і місця і тривав так, наче в тихій молитві, не знати, як довго. І був би там хіба остався на віки, немов прикований або причарований. Шелест за мною заставив мене пригадати собі, де я знаходжуся. Я оглянувся, за мною стояв юнак. В німому запиті стиснув я його руку: „Хто це — хто це такий?“ А він шепнув: „Це? — Це Слава німецького народу“.

І знову ми хвилинночку стояли, тихо-тихенько. Вкінці він дав мені рухом руки знак виходити. Ми вийшли. Ідучи коридором, я нагло, в крайньому зворушенні запитав:

— Юначе! Як це можливе? Хіба ж німецький народ має свою „Славу“? — Та ж він побитий, розбитий, чужинці панують над ним! Він утратив її раз назавжди, навіки. Він зогиджений, осуджений карається в опанованій переможцями пошматованій Німеччині.

— А я тобі кажу, що мій народ має свою славу. Вона

не вмерла, вона спить. А я, — я, що склав їй у жертві свої молоді очі сокола, свою силу й юність, я бережу її. Бережу до слушного часу, коли придуть лицарі, справжні лицарі, які гідні будуть збудити її. І буду берегти її тут, в альпейських горах, хоч би це мало тривати віки, бо вона є вічна і — я є вічний!

— Але ж, — упирався я, — ви тут у горах живете поза часом. Ви не знаєте, як там у нас, на долах усі народи до краю опоганюють німецький народ. Які проти нього виголошують промови, видають книги й часописи. І я сам, своїми очима бачив упадок Німеччини, бачив оплюгавлені, потоптані її прапори в грязі й болоті. Ні, вам трудно буде переконати мене. Ваша „Слава“ справді вже померла. Пригляньтесь їй добре!

— Ой, молодий ти ще, молодий. Не знаєш, що все так на світі бувало, що про переможеного ніхто доброго слова не сказав. Недаром кажуть „Горе переможеним“. А все ж таки й переможці мусять признати, що Німеччина мала геройських синів. Сама одна впродовж шістьох років змагалася майже з цілим світом. Певно, мала вона і негідних синів, які наносили їй „Неславу“, але який народ їх не має? Їх осудить і натаврує історія. Не мені, молодому судити їх. А „Славу“ німецького народу винесли тут, на найвищі шпиль Альп наймолодші лицарі Німеччини, хлопці-юнаки, от такі, мало що старші від тебе, останні, які йшли до бою. Вони гинули за „Славу“ і честь своєї батьківщини — без скарги. Їм чужий був усякий бруд і нечесть. Вони вмирали з честю і тому вони гідні були винести „Славу“ з поля бою та покласти її тут на зламках панцерів, на ляфетах розбитих гармат і на побитих крилах літаків. Так вони поклали сплячу „Славу“ своєї батьківщини в цьому серці Німеччини, в Баварії — тут де збережені всі цінності, здобутки лицарів, учених, винахідників. Їхня праця і героїство не може вмерти — вони є вічні. Їхня „Слава“ не пропала, не вмерла! Вона — спить!

Так скінчилася наша розмова. І нагло, я наче протверезів від якогось сну чи мрії. Я розглянувся довкола.

Що за диво? Ні скель, ні дивного юнака, ні всіх цих тайн, які я щойно хвилину тому бачив!

Ось я лежу на лісовій полянці, сонечко хилиться до заходу і так любо, так мило гріє. Де ж поділися мої видіння? Чи це була дійсність, чи привиди? Зворушений до глибини не можу позбирати думок. Вкінці рішаюся вертатися додому, вже ж вечір. Де я перебував так довго і що зо мною діялося? Йду поволі й роздумую над усім тим. І от, наче на замовлення, край лісу стрічаю — кого? А діда Семена! Він сидить спокійно на пеньочку й курить люльку, наче дожидаючи когось.

— Діду Семене! Дідусю! — кличу, щоб переконати себе самого, що це справді мій, живий дідусь, а не якийсь привид. Він дивиться в мою сторону і далше пакає свою люльку. Я приклякаю біля нього й починаю: — О, діду Семене, коли б ви знали, що я бачив, що я пережив.

А дідусь нічого, лише одно: — Говори!

І я розповідаю й розповідаю, малюю картини, які бачив, повторяю слова, які я чув. Нарешті закликаю діда Семена на все, що йому дороге й святе, й прошу:

— Дідусю, скажіть ви мені щиру правду, чи німецький народ може мати ще тепер свою славу?

— Може й має її, бо слава, раз окуплена працею й пролитою кров'ю якогось народу, не пропаде ніколи, навіть у найтяжчих, у найважчих хвилинах історії. Бо славу для якогось народу здобувають все найкращі його сини.

Хвилинку ми мовчали. Потім я сказав:

— Ото, дідусю, ми тут на чужині все лише про чужих, та про чужих. А наше власне? А скажіть, прошу, про славу мого українського народу. Я свого народу майже не бачив і не знаю. Я виріс на чужині. Скажіть, чи живе слава мого народу?

Дідусь хвилинку мовчав, а потім із молодечим запалом зачав:

— О, так, живе слава твого народу, твоєї батьківщини, України! Вона „не вмере не загине!“ Хоч, бувало й затемнювався її блиск і вона засипляла. За моїх днів

перші пробудили її й винесли на шпиль рідних гір Карпат, геройські сини України „Січові Стрільці“ і там її зложили. І ходив народ і молився у тих горах Карпатах Богу, молився тіням героїв, молився „Славі“. А потім, потім вона не раз ще ясніла блеском і брала жертви з молодих сердець. А тепер... — Дід Семен випростувався на весь ріст, підняв руку і, як колись святий Андрій, показуючи нею на схід сонця, наче у ясновидінні, промовив голосно: — Бачу її, бачу „Славу“ України! Бачу молодих героїв, мало що старших від тебе. Бачу, як виносять її на поломаних цівках гармат і побитих крилах літаків. Бачу, як складають її в горах Карпатах і як кладуть своє молоденьке життя їй у жертві! І бачу, як ворог залізним обручем оточив з трьох сторін жменю молоденьких героїв і — і, о, горе! як точиться кривавий останній бій!

Я докінчив у зворушенні і тривозі:

— „Термопілі України“!

— Так, славу окуповують вони дорого, вона коштує життя!

— Так, там гинуть неznані світові воїни, для яких світ ще навіть не знайшов імені!

— Дідусю, а чи зможу я колинебудь здобути славу для рідного краю? Чи зможу побачити її власними очима? І що я маю робити вже тепер, щоб стати її лицарем?

— Кріпися, сину, здобувай знання, стали характер. Славу народу підносять не лише ті, що вмирають на полі бою, але й ті, які жертвують їй труд і працю свого життя: вчені, винахідники і звичайні робітники. Але вони мусять все і всюди мати на увазі честь і славу рідного народу. Кажу тобі, Петре, і в мирних часах і при буденній роботі можна бути лицарем, але треба виробити в собі мужність і відвагу, треба вміти гордо виступити перед світом, перед іншими народами, вміти все і всюди стати в обороні честі своєї і свого народу. Треба виробити в собі лицарську вдачу. От що.

Хвилинку дід Семен думав і відпочивав, а потім ще сказав:

— А приклади? Які ж подали тобі приклади з істо-

рії? Бували на світі лицарі, оспівували народи різних героїв та їх подвиги. Але два лише роди безстрашних лицарів можу подати тобі до наслідування: японських самураїв та українських козаків. Вони відзначалися просто нелюдською відвагою й погордою смерти. А поняття лицарської честі було в них таке високе, що обиду честі можна було окупити тільки смертю. Такий лицар волів радше вмерти, ніж стерпіти обиду і наругу. Вони не торгували своєю честю. Вони не знали особистої користи, не знали лицемірства у відношенні до батьківщини. Їх гасло: За віру, за народ, за власну лицарську честь.

— Так, дідусю, вони мали свій ідеал: Славу і честь батьківщини.

— А тепер, коли на світі стільки зла й погані, ми Українці сміло можемо звернути свої очі позад себе, на своїх лицарів-козаків і пити, наче з чистого цілющого джерела, з прикладів їхнього життя. Це джерело вічне і свіже. Свіже, бо вдача козацька-лицарська ще, слава Богу, у нас не перевелася. Вони, ці лицарі, живуть між нами ще й сьогодні, хоч з усіх усюд іде наступ ворога. Він хоче видерти нам цю останню цінність, яка нам ще лишилася, наше лицарське, козацьке серце!

— Ні, дідусю, ми його не дамо. Ми збережемо в собі серця наших дідів-прадідів.

— Так, Петре, знаю, що збережеш чисте, козацьке серце, бо вдача в тебе відважна, любов до батьківщини чиста. Тебе вабить до себе все, що гарне й добре.

Дід Семен подав мені руку:

— Петре, я хочу бачити в тобі лицаря України.

